

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIE.

17de Jaargang.

AFL. 1—6.

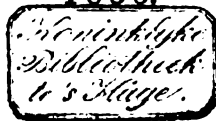
ERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

D^r. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN en ZOON.

1855.

Beschrijving van het eiland Soemba of Sandelhout.

§ 1. *Algemeene beschouwing van het eiland.*

Tot die gedeelten van den Indischen archipel, welke tot dus verre grootendeels onbekend zijn gebleven, behooren verscheiden eilanden van de zoogenaamde „residentie Timor”. In het *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, tweede jaargang, blz. 317 enz. heeft de voormalige, te vroeg aan de dienst ontvallen, resident van Timor, de heer Mr. D. W. C. baron VAN LIJNDEN, eene bijdrage geleverd tot de kennis van eenige dier eilanden, namelijk Solor, Allor, Roti, Savoe enz. Wij zijn in het 't bezit van, naar 't ons voorkomt, niet onbelangrijke bouwstoffen voor de kennis van een ander niet minder gewichtig eiland dierzelfde residentie, en wij zullen daaruit thans eene beschrijving trachten zamen te stellen, die, gelijk wij hopen, kan strekken, om dit gedeelte der land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië aan te vullen. Deze bouwstoffen hebben wij grootendeels te danken aan wijlen den heer D. J. VAN DEN DUNGEN GRONOVIVS, die, terwijl hij resident van Timor was en ook later, eenige maanden op het eiland Soemba doorgebracht, en zijne aantekeningen aan ons heeft afgestaan. Wij behoeven zijnen naam, als zoodanig, te minder te verzwijgen, omdat die aantekeningen nimmer op eene officiële wijze door hem aan 't Gouvernement zijn aangeboden en alzoo niet vallen onder 't berugte besluit van 13 Januarij 1853. Maar bovendien is hij niet meer in de magt van den Minister van Koloniën; verder dan het graf kan een despoot de menschen niet vervolgen.

Het eiland Soemba, ook wel Tanah Tjoemba genaamd, door anderen Tjendana geheeten, en bij de Europeanen meer bekend onder den naam van Sandelhout-eiland of Sandelbosch-eiland, is gelegen in den Indischen Oceaan, ten zuiden van straat Sapi en het eiland Floris, van waar het 32 Engelsche mijlen verwijderd is; ten noord-westen van Savoe, op een afstand van 76 mijlen; en ten zuid-oosten van Soembawa op een afstand van 30 mijlen.

Volgens den heer TEMMINCK heeft het eiland eene lengte van 55 mijlen en eene breedte van 12 mijlen *); volgens de berekening van den baron MELVILL VAN CARNEBÉE heeft het eene oppervlakte van 251.8 vierkante

*) Zie O. J. TEMMINCK, *Coup d'oeil général sur les possessions Néerlandaises dans l'Inde archipélagique* III, 199.

mijlen; en volgens een berigt van den heer FRANCIS is het gelegen op 10° Z. B. en 120° O. L. Deze laatste opgave is echter zeer onbestemd. Van sommige punten hebben wij dan ook naauwkeuriger aanwijzing van de ligging, die wij straks zullen mededeelen.

Aan zeevarenden doet zich dit eiland als een middelmatig hoog land voor, waarvan het tafelland in 't midden van het eiland eene hoogte kan hebben van ongeveer 3000 voet. Met uitzondering van de west en zuidoost hoeken kan men het met schepen tot zeer dicht naderen. Op vele plaatsen vindt men ankergrond, ofschoon die niet overal veilige ankerplaatsen oplevert en dikwerf om te stoppen kan dienen. Zoo is er bij voorbeeld eene vrij goede ankerplaats bij Ketoemba, waar men tot dicht bij den wal kan ankeren, en die bevonden is te liggen in 9° 40' Z. B. en 120° 34' O. L. Zoo is er almede eene goede ankerplaats in 16 tot 18 vademen water voor kampong Taimano.

Het eiland Soemba heeft twee zeer goede havens. De eene is te Nangamessi op de noordkust, in een bogt tusschen tandjong (kaap) Batoe Atta en tandjong Mandelo, een vrij steil aflopend voorgebergte. De haven is echter niet veel meer dan een paar kabellengten breed en dus niet zeer ruim. 't Is een tusschen twee reven gevormd bassin, waarin zich het riviertje Nangamessi uitstort; wanneer deze reven waren afgebakend ('t geen des te noodzakelijker is, dewijl er voor het inkomen geen ankergrond bestaat) zou de haven, wat veiligheid betreft tegen alle winden en in ieder jaargetij, niets te wenschen overlaten.

De tweede veilige haven wordt op het midden der zuidkust gevonden, tegenover de volkrijke kampong Tida. Zij bestaat uit een kom, geheel door koraalreven gevormd, en waar ruimte genoeg is voor 15 of 20 schepen, die hier veilig zijn tegen alle winden.

Bovendien vinden kleine vaartuigen nog veilige wijkplaatsen in de veelvuldige rivieren die zich in zee ontlasten. Eenigen daarvan zullen wij opgeven, namelijk: de Katewe, Karinde, Momboro, Palmedo, Kadessa, Kapoendoe, Kanatta, Nangamessi, Kambera, Wai-ambedi, Kadoemboe, Betawa, Maloeloe, Mandjéli, Wai-jeloe, Teraba, Wasa, Tarimba, Tida, Manoekaka, Riwoe, Lomboja, Langaroe, Lambalawa en Kodi. Van deze allen zijn de Mandjéli, Momboro en Kambera de voornaamsten.

Al deze rivieren, en nog verscheiden anderen van mindere grootte, ontspringen uit het tafelland, dat het midden van het eiland uitmaakt en 't welk in vier afdeelingen is verdeeld, die de namen dragen van: Tanah Maringoe (het koude land), Anakala, Prewatanah en Lewa. Ofschoon deze vier afdeelingen allen zeer vruchtbaar zijn, spant toch Anakala de kroon in schoonheid en rijkdom van den grond; immers er is daar een meer, waarvan men het water heeft weten te leiden in verschillende rigtingen over de geheele oppervlakte van het plateau, zoodat het eene onafzienbare uitgestrektheid rijstvelden besproeit en alzoo dit landschap tot het vruchtbaarste maakt van het eiland.

Daar dit eiland tegen over de straat Sapi ligt, moet het natuurlijk den stroom breken, die uit deze straat in volle hevigheid aanstuit. Die

stroom heeft aan het eiland vele bogten en voorgebergten gegeven. Over 't algemeen is de kust dan ook zeer steil en bestaat hoofdzakelijk uit een reeks van ver uitstekende hoeken, die verscheiden open baaijen vormen, onveilig tegen eenige winden. Op meer verwijderden afstand is het strand door een keten van platvormige kalkaardige heuvelen omzoomd.

De voornaamste voorgebergten zijn de tandjong's (kapen) Sasar, Nga-roewoe, Wanda, Wai Babie, Amboekoe-biroe, Batoe-mera, en Roewoe. Gelijk meestal het geval is, heeft de stroom bij deze hoeken de meeste kracht. De vaart langs die hoeken is echter veilig, daar geene reven of klippen de nadering met schepen gevaarlijk maken.

Tusschen de rivieren Maloeloe en Mandjéli, aan den zuid-oosthoek van dit eiland, is een uitstekend rif op eenen verren afstand in zee gelegen, alwaar eenige jaren geleden een Engelsch visschersschip is gebleven. Tusschen het bolwerk van rotsen en de kust is echter een veilige doortogt voor kleine vaartuigen, die in deze pasage tegen den zwaren golfslag zijn beveiligd en zonder gevaar kunnen ten anker komen. Op den westhoek van het eiland, bij de plaats Kodie genaamd, maakt almede een uitstekend bolwerk van onzichtbare klippen de nadering met schepen gevaarlijk. Deze westhoek ligt in $9^{\circ} 42'$ Z. B. en $119^{\circ} 3'$ O. L. Digt daarbij verheft zich eene hooge piek, welke op 15 mijlen afstand zichtbaar is. Van de zuid-oosthoek of Mandjéli, de oost- en geheele noordkust volgende tot aan Kodie, is de kustzoom bij afwisseling heuvelachtig en vlak; hij bestaat geheel uit onafzienbare grasvelden, zonder boomen of struiken.

Slechts in de valeijen of lage gronden treft men eenige tamarinde, toeak, klapper of sandelboomen aan. Met zeer weinig moeite, zouden alle deze lage gronden in de schoonste rijstvelden kunnen worden herschapen, daar men overal eenen overvloed van water, in sterk afwaterende rivieren en spruitjes, aantreft, dat door het plaatsen van dammen over de oppervlakte zou kunnen worden geleid.

De zuidpunt van Soemba ligt in $10^{\circ} 19' 50''$ Z. B. en $120^{\circ} 32'$ O. L.; zij wordt gevormd door een schiereiland, 't welk zoo hoog en even ongenaakbaar schijnt als Gibraltar en door eene lage landengte verbonden is. Ter weerszijden zijn ruime baaijen, en die aan de west-zijde schijnt door de voorliggende eilandjes goed gedekt te wezen tegen de oost-moeson. Voorts vindt men ten zuiden van Teraba drie kleine unbewoonde eilandjes, slechts belangrijk doordien men onder de kust aldaar eene veilige ankerplaats voor schepen aantreft. Het eiland heeft eene aangename en gezonde luchtstreek. De heer VAN MALDEGHEM, die als kommandant van Z. M. schoener *Egmond* in 1845 op Soemba eenigen tijd vertoefde, verhaalt, dat hij er zeer veel oude lieden aantrof en de equipage van zijn schip, gedurende zijn verblijf van zes weken, er met een voortreffelijke gezondheid begunstigd werd.

§ 2. *De bevolking en hare hoofden.*

De bevolking die dit eiland bewoont is een dom, bijgeloovig en lui, maar overigens gastvrij en goedaardig menschenras, verre den Timorees

in schoonheid overtreffende. Doorgaans zijn de mannen van eene kloeke gestalte, ook de vrouwen hebben een gunstig uitzigt en het kroesige haar, aan de bewoners van Timor eigen, ziet men niet bij den Soembanees. De inboorlingen staan nog op een zeer lagen trap van beschaving. Vreesachtig en wantrouwend, leven zij veelal van de kust verwijderd en schijnen zij niet zeer genegen om met vreemdelingen in aanraking te komen. De stranden zijn schaars bebouwd en bewoond, en nergens heeft men bliken gevonden, dat de Soembanees zich op zee begeeft, want nimmer heeft men eene enkele prauw of kano bij de kust gezien.

Het bestuur van het eiland berust bij onderscheiden radja's of regenten, die allen op zich zelve staan en wier waardigheid in hunne familie erfelijk is. Vroeger waren deze radja's ondergeschikt aan de Nederlandsch Oost-Indische kompagnie, die een ambtenaar of kommandant op het eiland had, om hare belangen waar te nemen. Hij was gevestigd te Labaja en had eene militaire post tot zijne bescherming; er was ook eene school met een Ambonschen onderwijzer voor de kinderen van eenige inboorlingen, die zich hadden laten doopen. Later hebben zij zich echter genoegzaam geheel aan het gezag van Timor onttrokken, waartoe welligt niet weinig heeft bijgedragen de in 1833 aldaar gepleegde moord op den broeder van den toenmaligen resident van Timor, den heer HAZARD, die op Soemba eenige handelsbetrekkingen had aangeknoopt. Niet zeer lang geleden, hebben deze kleine radja's echter weder overeenkomsten met den resident van Timor gesloten, waarbij zij zich op nieuw verbonden hebben tot onderwerping en cijnbaarheid. Zij beschouwen zich als geheiligde menschen en de voortreffelijkste wezens van den aardbol, en hoewel veelwijverij bij hen is toegestaan en algemeen in zwang is, mag echter geen radja zich met eene vrouw van geringe geboorte vermengen, zelfs niet met eene, die slechts zeer weinig in geboorterang met hem verschilt. Hebben zij nu vele huwbare dochters, die niet zoo gemakkelijk zijn uit te huwen, dan worden de schoonste jongelingen van de negeri door den radja uitgekozen, om zijne dochters te begeleiden en te dienen. Is het te verwonderen, dat dit een zeer gevaarlijke toestand wordt voor beide partijen, en dat de dochters al hare tooverkrachten der verleiding aanwenden, om de jongelingen aan zich door andere banden dan die der dienstbaarheid te verbinden? Maar wee de ongelukkigen, als zij aan die verleiding geen weerstand bieden. Worden zij betrappt, dan worden ze gedood en wordt hunne geheele familie als slaaf verkocht. En biedt de jongeling wederstand, dan wacht hem de wraak der jaloezij. Wordt hij door vrees of door kieschheid weerhouden, aan het verlangen van de dochter van den radja te voldoen, dan maakt zij zelve gebruik van hare parang, om hem het hoofd te doorkloven. Zoo valt hij altoos van den Scylla in den Charibdis.

Om de geschillen, die uit eene onwettige vereeniging ontstaan, te kunnen beslissen, is de bevolking in verschillende stammen verdeeld, die zij „kabissoe" noemt. De stammen, die tot den hoogen adel behooren en als zoodanig uitsluitend als radja's mogen regeren, zijn de navolgende, als:

Amboe tarim (de stamboom der radja's), loko tana, araberreh, prai karassa, laba karoeke, amba loera, patoe pilit, palmedoe, palie malamba, ana maerie, makatejan, karinding, prai madjanga, mataloe, bara dita, kadoemboel, pajetie, lamoeroe en loekoe waloe.

De stammen kesie en kaboeroe zijn de landheeren van Soemba.

Tot den kleinen adel behooren de stammen katénas, dapie, soering, matola en boeroe palla.

Tot de stammen andang, maritoe, mardawetoe, ambarrah papah, prai kawain, prai nabakkal, ana poerah, miengiep, patorrah, ana majawak, makerie, pariekiet, pajiena, ana dewa, pada en poepoediri behooren de vrije burgers. En tot de stammen wiki, badjo; komboe, malajikoe, matolang, ana kareoe, kameloe, karamboe, soedoe, watoe manok, karongoh watoe, nioeroe, wai jeloe, watoe soeloe, ana indoen, nipa, mara patie, manjelic en wai talorah behoort de slavenstand; allen die uit een van deze stammen zijn kunnen opgevat en verkocht worden, al naar goeddunken der radja's.

Alle deze stammen zijn door elkander woonachtig over het geheele eiland en spreken zeven, geheel van elkander verschillende, talen, als: in het oostelijke gedeelte de Soembasche taal en in 't westelijke gedeelte de talen van Manoekaka, van Lombojo, van Kodi, van Laura, van Momboro, en van Tanah maringoe.

De bevolking woont in geregelde kampongs of negerien. Over ieder van deze negerien regeert een radja geheel onafhankelijk, zoodat men ieder negeri als een afzonderlijk rijkje moet beschouwen. Zoowel omtrent het getal dezer negerien als omtrent de hoegrootheid van 't cijfer der bevolking heerscht de meeste onzekerheid. De opgaven loopen zoodanig uiteen, dat het niet mogelijk is daaruit eenige vaste resultaten te trekken.

Volgens den gewezen resident van Timor, den heer SLUYTER, die in 1845 in commissie naar Soemba gezonden werd, zou de bevolking niet meer dan 42,000 zielen bedragen. Op de volgende wijze komt hij tot dit getal. „De bekende weerbare mannen der noordkust,” zegt hij, „worden opgegeven te zijn van 40 tot 500 voor ieder radja; makende een gezamenlijk getal van 2800 wapendragende personen. Neemt men nu voor de zuidkust en binnenlanden voor ieder een gelijk getal, en beschouwt men deze tevens als de hoofden der huisgezinnen, zoodat men voor de vrouw en kinderen daar nog vier personen bijvoegt, — dan zou men voor het geheele eiland eene bevolking van ruim 42,000 zielen kunnen stellen” *).

De heer FRANCIS, vroeger kommissaris voor Timor, heeft twee verschillende opgaven. Volgens de eene, voorkomende in een door hem in dit Tijdschrift gepubliceerd artikel †), heeft Soemba eene bevolking van ongeveer 400,000 zielen. Maar in een aan het Gouvernement ingediend advies zegt hij: „Soemba heeft eene bevolking van ongeveer 225,000 zielen op het bekende gedeelte, en bijna tweemaal zoo veel nog onbekend.”

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 16de jaargang, I, 49.

†) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 1ste jaargang, I, 366.

In het *Verslag van het beheer en den staat der koloniën over 1850* deelt de Minister van Koloniën eene opgave mede van de bevolking van Timor en omliggende eilanden, gelijk de toenmalige resident van Timor die berekende. Volgens die opgave heeft Soemba 1,000,000 menschen.

Volgens den heer SLUIJTER, zijn er op Soemba 35 radja's of regenten en dus even zoo veel afzonderlijke staten. Hij voegt er echter bij, dat hij vroeger vernomen had, dat het eiland Soemba wel door 130 of 170 radja's geregeerd wordt. Ook dit wordt, bij nader onderzoek, door hem niet geheel en al verworpen, maar hij meent, dat de door hem opgegeven 35 radja's de voornaamsten zijn en dat de overigen onmiddellijk van hen afhangen, tot hunne familie behooren en aan hen ondergeschikt zijn.

Door deze laatste opmerking is met zijne opgave die van den heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIVS waarschijnlijk in overeenstemming te brengen. Immers deze kent 148 rijken of negerien, die door even zoo veel radja's worden bestuurd, en hij geeft de namen van al deze negerien op, tevens met het aantal huizen, waaruit ze bestaan. Ofschoon er niet bijzonder veel waarde aan deze statistiek is te hechten, te meer dewijl de heer GRONOVIVS zelf er van verklaart, dat zij „geheel op gissing steunt,” zullen wij haar echter laten volgen, na eerst die van den heer SLUIJTER te hebben medegedeeld.

Volgens den heer SLUIJTER zijn de namen der 35 rijken van Soemba:

Aan de Noordkust: Mandjeli, Malolo, Patawang, Kadoemboj, Kambara, Toi-manoe, Kanatta, Kapoendo, Palmedo, Monboro en Ketewer of Kodi; dus *elf* in getal.

Aan de Zuidkust: Lamboeja, Roewa, Manoeckaka, Panda, Tida, Tarimba, Wasa, Laritoe, Taboeri, Wajeloe en Taraba; dus mede *elf* in getal.

In de binnenlanden of het gebergte: Soembi, Taboende, Karita, Mandar, Lewa-koenda-mara, Lewa-pakoe, Lewa-laudoet, Lakoeke, Pariwa-toena, Anakala, Loerada, Lawoenda en Baroeke; dus *dertien* in getal.

De 148 negerien, die de heer GRONOVIVS vermeldt, zijn de volgenden:

De negeri Kodi	60 huizen.	Per transport	815 huizen.
» Kodi-kitjil	20 »	De negeri Ngado-noma	10 »
» Ratingara	25 »	» Lomha-kokies	15 »
» Laura	200 »	» Prai-kamberoe	10 »
» Tanah-riwoe	150 »	» Wini-endole	40 »
» Amboro-mere	100 »	» Ongolo tossie	30 »
» Tanah-kadoengi	50 »	» Paletie	20 »
» Palende	40 »	» Karamie	50 »
» Sang-matta	70 »	» Kandarang	10 »
» Woenga	20 »	» Soro	60 »
» Rara-nauw	20 »	» Penda watoe	40 »
» Woebi	10 »	» Tinganah	20 »
» Warongo	20 »	» Woenga	15 »
» Lena	30 »	» Kadessa	25 »
	Transportere 815 huizen.		Transportere 1150 huizen.

Per transport 1150 huizen.		Per transport 2235 huizen.	
De negeri	Kapoendoe. 60 »	De negeri	Lewa Kondomara. 120 »
»	Kanatta. 40 »	»	Tanga madata 50 »
»	Sama paringoe 40 »	»	Lewa Ledic 30 »
»	Klamba. 60 »	»	Prai passa 60 »
»	Tai manoe. 60 »	»	Kanedic. 40 »
»	Nangamessi 25 »	»	Loemba. 30 »
»	Prai kameroe. 60 »	»	Amboekoe biroe : 40 »
»	Andatta. 40 »	»	Wai Jewang 50 »
»	Ambatta kapidoe. 140 »	»	Kambela Woenoë. 200 »
»	Serie. 60 »	»	Anakala besar. 60 »
»	Lambenaffoe 60 »	»	Anakala ketjiel 100 »
»	Wai ambedic. 90 »	»	Pandiengie rowa. 200 »
»	Kadoembœ. 25 »	»	Patendang. 70 »
»	Betawa. 15 »	»	Pandede watoe 50 »
»	Maloeloe 200 »	»	Redah 35 »
»	Massoe 30 »	»	Passoengah 40 »
»	Mandjelic. 70 »	»	Wai rassa 40 »
»	Wai seloe 50 »	»	Wai manoe 70 »
»	Karèrè 20 »	»	Wai laba 60 »
»	Teraba. 30 »	»	N. N. 5 negerien. 400 »
»	Lawatoe 15 »	»	Prai manikongo 30 »
»	Tawooi. 20 »	»	Prai kalocboe. 40 »
»	Melango. 25 »	»	Prai sasak. 50 »
»	Wasa. 25 »	»	Bondo tira. 100 »
»	Lepat bondo 15 »	»	Pamela. 100 »
»	Tadoelang janga. 15 »	»	Kambajawa 100 »
»	Koero manok. 15 »	»	Toeboe rara 100 »
»	Rioe. 10 »	»	Balie matta 100 »
»	Tapie. 10 »	»	Njindoe laut 20 »
»	Tabondo. 100 »	»	Prai kanierie 15 »
»	Prai karessa 20 »	»	Litie lawoe 25 »
»	Okka tanah 20 »	»	Woeloe manoe 30 »
»	Lapouw. 40 »	»	Prai karoekoe. 15 »
»	Taping 30 »	»	Wai kaloe. 20 »
»	Goesar 40 »	»	Angaloe nanga 20 »
»	Lakoker 50 »	»	Woeloe aloë 20 »
»	Lapalindie. 30 »	»	Prai maroeroc. 15 »
»	Lakalo 60 »	»	Lakoka 15 »
»	La atoe. 50 »	»	Kalocanga. 15 »
»	Janga mangoe. 20 »	»	Prai merada 20 »
»	Prai Saie 20 »	»	Prai maninga. 15 »
»	Poelo panjang 20 »	»	Prai moetoe 15 »
»	Kasimbie 30 »	»	Wareoké 20 »
»	Wai Kadingie. 20 »	»	Terangie 30 »
»	Wai Kasoeloer. 30 »	»	Soesoe rara 20 »
»	Maka mingie. 50 »	»	Taoedic. 15 »
»	Lewa pakkoc. 70 »	»	Kata saoe 15 »
»	Woentoe 60 »	»	Angaloe dèrè. 15 »
	Transportere 2235 huizen.		Transportere 6475 huizen.

Per transport 6475 huizen.		Per transport 6525 huizen.	
De negeri Helenina . . .	10 »	Het distrikt manoekaka.	260 »
» Tomandoka . . .	15 »	» Roewa . . .	100 »
» Prai kamima . . .	20 »	» Lamboja . . .	300 »
	<u>Transportere 6525 huizen.</u>	Generaal totaal . . .	<u>7185 huizen.</u>

Wanneer men nu op deze opgave mede eene berekening grondt omtrent het cijfer der bevolking, dan zou zij, volgens die berekening, zeer gering zijn. Gesteld, dat ieder huis vijf en twintig personen bevat, iets dat men vrijelijk mag aannemen, dewijl verscheidene gezinnen een en hetzelfde huis bewonen, dan verkrijgt men niet meer dan 167,500 zielen voor de geheele bevolking van Soemba.

De regering, die deze radja's uitoefenen, is als zoodanig niet zeer drukkend. Wetten of adat's zijn er bijna geene en het wedervergeldings-regt is er in volle kracht. Is echter een moordenaar of dief bevreesd van ontdekt te zullen worden, dan begeeft hij zich tot zijn radja en wordt diens slaaf, waardoor zijn leven gered is, zonder dat de radja bevoegdheid heeft, hem later te mogen verkoopen. Door de bevolking wordt overigens niets bijgedragen, om in het onderhoud harer radja's te voorzien. Maar dezen vinden niet te min menig voorwendsel om hunne onderdanen te beknevelen en uit te zuigen. Zoo leggen zij hun voor onbeduidende redenen boeten op, en ofschoon daartoe geen regt hebbende, verkoopen zij hen als slaaf, wanneer de gelegenheid zich aanbiedt. Op die wijze verzekeren zij zich inkomsten, al brengt de bevolking ook geene geregelde belastingen op. En deze verdraagt dit alles geduldig en onderworpen. Daaruit blijkt, hoe lijdelijk, onverschillig en krachteloos de Soembanees is.

Daar het echter somtijds gebeurt, dat de ingezetenen van de eene negeri zich bij de andere aan diefstallen schuldig maken, ontstaan daaruit zeer dikwerf oorlogen, die door hen gevoerd worden op de wijze als wij thans zullen beschrijven.

§ 3. Zeden en gewoonten.

Indien de bevolking van de eene negeri grieven tegen die eener andere heeft, vergaderen de mannen zich, en rukken des avonds gezamenlijk uit, gewapend met lanssen van 12 voeten lengte, met een rond schild van gedroogde buffelhuid gemaakt en ongeveer 30 duimen middellijn hebbende, en met een parang. Zoo trekken zij naar de negeri waartegen zij het gemunt hebben. Bovenal zorgen zij van hoegenaamd geene daden van geweld te plegen; den nacht brengen zij al zingende door, en al zingende noemen zij al de grieven op, die hen bewogen hebben te velde te trekken, terwijl zij de ingezetenen der vijandelijke negeri uitdagen, den volgenden morgen, of op eenen nader te bepalen dag, het feit te komen beslissen. Indien de tegenpartij daartoe niet genegen mogt zijn, tracht zij de twisten bij te leggen door het betalen van eene boete, bestaande in eenige slaven, paarden, buffels, varkens enz.; doch in het tegenovergestelde geval, als de uitdaging wordt aangenomen, rukken ook hare mannen gewapend uit, en scharen zich op een vlak

terrein in één gelid tegen over hunne tegenpartij. Zij stellen zich in tegenweer, om de lanssteek van den uitdager af te keeren, 't geen zij doen, door met de linkerhand en met uitgestrekten arm, het schild voor zich uit te houden. De tegenpartij mag nu op niets anders dan op het schild zijne lanssteek rigten; wordt deze goed aangewend en dringt de lans door het schild in het ligchaam van den verweerder, dan is dit de eenige gelegenheid, waarbij er bloed kan stroomen en wonden kunnen worden toegebracht, doch zelden valt dit voor. Nadat de partij de lanssteken der uitdaggers heeft afgeweerd, komt hare beurt om te steken, terwijl de andere partij zich moet verweren gelijk de vorige gedaan heeft. Is deze schermutseling eenige malen herhaald, dan geeft meestal een der partijen, die gewonde handen of armen bekomen heeft, zich als overwonnen over, betaalt de boeten die geëischt worden, en zijn de partijen bevredigd.

Ook wel eens gebeurt het, dat men elkander te paard den oorlog aandoet en de aanval door ruiters geschiedt. Heeft dit plaats, dan worden ook daarbij de regelen in acht genomen, die wij beschreven hebben; maar dan wordt de strijd gevoerd met een veel minder groot aantal strijdknechten, daar er goed gedresseerde paarden vereischt worden, om voor- en achterwaartsche bewegingen te maken, ten einde de lanssteken met mindere hevigheid te ontvangen, en deze zijn natuurlijk niet zoo algemeen.

Zijn alle beproefde middelen vruchteloos, en verkiest de tegenpartij niet aan de uitdaging noch aan het betalen der boeten te voldoen, dan worden er waaghalzen uitgezonden, die de vijandelijke negeri in brand moeten steken. Zoodra 'dit gelukt is, maken de aanvallers van de verwarring gebruik, rukken aan en nemen zoo velen van de tegenpartij als mogelijk is gevangen, terwijl zij dezulken die zich verdedigen en niet willen overgeven dood slaan. Eene algemeene plundering is het gevolg eener zoodanige halstarrige verzetting.

Na het sluiten van den vrede worden groote feesten gevierd. Deze vinden tevens plaats bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen. De plegtigheden, daarbij in acht genomen, verdienen wel eene nadere beschouwing.

De huwelijken worden onder de Soembanezen door de ouders van den jongeling met de ouders van het meisje vooraf gesloten. Indien men overeengekomen is omtrent den prijs, dien de bruidegom te betalen heeft, wordt hem gelast, om op eene bepaalde plaats in het bosch de wacht te houden met eenige zijner vrienden. Derwaarts wordt dan de aanstaande bruid door hare ouders gezonden, om eenige kruiden te zoeken of water te halen. Van deze gelegenheid moet de bruidegom gebruik maken. Hij moet trachten zijne bruid te vatten en, met behulp zijner hem vergezellende vrienden, achter zich op het paard te nemen en naar zijn huis te vervoeren. Dadelijk echter, op het eerste gerucht van het vervoeren van het meisje, wapenen zich hare aanverwanten en vervolgen den vervoerder wel gewapend. Zij ontmoeten hem echter nimmer anders (natuurlijk omdat zij het niet willen) dan ten zijnen huize. Daar eischen zij het meisje terug, maar hij wei-

gert, om haar uit te leveren, en voldoet, in plaats daarvan, den vooraf bepaalden prijs voor haar bezit. Het gebruik brengt verder mede, dat alle de volgelingen voor hunne moeite worden betaald; doch wederkeerig rust op hen de verpligting, deze betaling door tegengeschenken te vergoeden, gelijk mede de ouders van de bruid verpligt zijn, aan hare dochter een uitzet te geven. Neemt men dit alzoo in aanmerking, dan wordt er niet zulk eene groote som voor de bruid betaald als men oppervlakkig wel zou meenen.

Na het vertrek der aanverwanten en omstanders is de bruidegom de onbepaalde bezitter van zijne bruid, die hij des verkiezende kan vervoeren of verkoopen, zonder dat het door de ouders daartegen ingebragte de minste verandering in zijn voorgenomen plan zoude te weeg kunnen brengen.

Deze huwelijken gaan gepaard met het vieren van feesten, die eenige achtereenvolgende dagen aanhouden en waarbij de gasten rijkelijk onthaald worden op paarden-, buffel- en varkensvleesch, dat hun met rijst gekookt wordt toegediend, en van welke dieren dikwijls eene zeer groote menigte geslagt wordt.

Op den vierden dag van het huwelijk slagt men altoos een buffel. Het vulsel der pens van dit dier wordt zorgvuldig opgegaard, en daarmede gaan de vrouwen in processie om het huis van den bruidegom. Dan werpen zij het vulsel, onder het uitspreken van allerlei scheldwoorden tegen den bruidegom, tegen zijne woning aan.

Gedurende het aanwezen der gasten wordt de tijd doorgebracht met dansen en het bespelen van de gong en de inlandsche guitar.

Het gezang der vrouwen, dat nachten achtereenvolgende duurt, behelst eene waarschuwing aan de bruid van vooral zorg te dragen, steeds siri en pinang in 't geheim te bewaren, ten einde hare familie en goede kennissen daarop te kunnen onthalen.

De dans verschilt in allen deele van die der overige eilanders. Een der oudsten, en tevens een der beste zangers, noodigt de vrouwen al zingende uit, om den dans te openen op het open plein voor het huis van den gastheer. Aan deze uitnoodiging wordt weldra voldaan. De vrouwen plaatsen zich achter elkander in een lange rij; de achterste houdt de beide handen op de schouders harer voorgangster, eene houding, die door de geheele troep wordt aangenomen. In die lange rij beginnen ze al zingende eenen trippeldans, waarbij zij eene rondlopende beweging in acht nemen, terwijl de gong en de inlandsche trom met kracht worden geroerd. Na een uur geduurd te hebben eindigt deze dans, om door eene andere even zonderlinge vertooning te worden afgewisseld, want al gillende dagen dan de vrouwen de mannen uit tot het geven van proeven hunner dapperheid. 't Kost niet veel moeite, om de heeren tot deze ridderlijke bedrijven te brengen. Maar waarin bestaan zij? In eene voorstelling waarbij de dapperheid, volgens onze begrippen, juist geene zeer mooie figuur maakt. Immers met een piek in de hand begeeft zich een der dansers naar de trom, vat met zijne linkerhand den trommelstok en begint daarmede uit al zijne magt op dat instrument te slaan, terwijl hij met gekromde knieën op den

grond trapt en door de schielijke bewegingen weldra buiten adem geraakt. Onder deze helden-bedrijven speelt de gong onophoudelijk, en al harder en harder en woester en woester, tot de danser zijn trommelstok nederlegt, en zich onder de menigte omstanders schuil maakt. Dan wordt hij, wegens zijne stoute bedrijven, door een daverend gegil begroet, 't welk de vrouwen ter zijner eere aanheffen.

Soms wordt ook de nacht met zingen doorgebracht; dan bespeelt de zanger eene inlandsche guitar met twee koperen snaren bespannon. Dit gezang behelst meestal een verhaal van de daden der afgestorvene voorvaderen; de melodie is niet onwelluidend, en wordt bij tusschenpozen door de vrouwen beantwoord.

Bij de geboorte van een kind wordt al zeer weinig in acht genomen. Gaat de verlossing met moeilijkheden gepaard, dan ontbiedt men een priester, die de kwade geesten bezweert, door gedurende den barensnood hun al zingende en neuriënde toe te roepen. Bezwijkt de kraamvrouw, dan schrijven zij dit toe aan den invloed der kwade geesten, die zij niet hebben kunnen bevredigen.

Drie volle maanden lang, wordt de kraamvrouw dagelijks naast een vuur gelegd, om goed uit te dampen en de vloeijing na de kraam te bevorderen. Gedurende den tijd, dat zij haren zuigeling de borst geeft, mag zij haar kind in den morgen geen melk toedienen, maar is zij verplicht hare borsten, bij haar ontwaken, vooraf te ledigen, en met de melk de aarde te bevochtigen. Als het kind begint te loopen, geven zij eenen maaltijd; dan wordt er op de gong gespeeld. Daarmede nemen alle plegtigheden een einde. De verdere groei en de geheele vorming en opvoeding van het kind worden geheel aan de natuur overgelaten.

De begrafenis der Soembanezen gaat met velerlei plegtigheden vergezeld. Wanneer een gegoede inboorling overleden is, worden alle aanverwanten aan het sterfhuis genoodigd; de afgestorvene wordt niet ter aarde besteld alvorens de geheele familie vergaderd is. Gewoonlijk verlopen daarmede eenige dagen; gedurende dien tijd plaatst men het lijk bij de stookplaats in eene zittende houding, met den rug naar het vuur gekeerd. De stookplaats bevindt zich altoos in het binnenste gedeelte van het huis en de gasten, die binnenkomen, moeten onwillekeurig den afgestorvenen voorbijgaan; en dan geeft ieder hem iets mede voor de groote reis, die hij te ondernemen heeft. De een geeft hem een stuk geld in den mond, een ander een kleedje, een derde een parang, een vierde wat siri en dergelijken. Al die voorwerpen worden in den zak gestoken, waarin hij gewikkeld is. Inmiddels brengen de gasten den dag en den nacht al weder met zingen door. De inhoud dier liederen bestaat in vermaningen aan den doode, om zich gedurende de reis niet op de achterblijvenden te wreken, en vooral van tijd tot tijd ten hunnent te verschijnen.

Wanneer al de gasten vergaderd zijn, wordt het lijk naar de begraaf-

plaats gedragen, gevolgd door het beste paard van den overledenen, waarop een slaaf gezeten is, die gedurende den togt roerloos moet blijven zitten en geen zijner ledematen mag bewegen. Hij vertegenwoordigt den afgestorvenen. Ter grafplaats gekomen, wordt het lijk in een kuil nedergelaten en in eene zittende houding geplaatst. Onder het lijk ligt een koperen gong, en daar de kuil niet zeer diep is, ligt het bovengedeelte van het hoofd ongeveer met den beganen grond gelijk. Op het hoofd wordt almede een koperen gong geplaatst, en het geheel met eene groote dikke steenen zerk gedekt, die aan de vier hoeken op daar onder geschoven steenen rust, zoo dat er eene opening overblijft voor den overledenen, om daardoor, als hij 't noodig heeft, te kunnen ademen.

De slaaf, die den afgestorvenen heeft voorgesteld, is verplicht het graf te bewaken. Voor de vervulling van dezen pligt heeft hij zijne vrijheid uit den band der slavernij reeds bij voorraad verkregen. Hij moet bovendien den overledenen van betel voorzien en deze ingrediënten tusschen de opengelatenen reten in den grafkuil steken. Aan het paard wordt mede zijne vrijheid gegeven.

Een jaar na het overlijden van den afgestorvenen, worden deze ceremoniën herhaald; de vrijgegeven slaaf moet dan, in dezelfde houding, waarin hij den overledenen naar de begraafplaats is gevolgd, in de negeri wederkeeren, en een breedvoerig verslag geven van de wederwaardigheden, die den dooden op zijne groote reis zijn te beurt gevallen. Des anderen daags begeven zich alle bewoners der negeri naar het kerkhof en voorzien den dooden van eenen nieuwen voorraad voor zijnen togt, meestal bestaande in eetwaren en siri. Men besluit al deze plegtigheden met het slagten van een of meer paarden, die, onder het zingen van lofzangen ter eere van den afgestorvenen, op zijn graf worden genuttigd. Gedurende den geheelen tijd der ceremoniën, van het begin van het sterfgeval, worden er herhaaldelijk maaltijden ter nagedachtenis van den overledenen aan het sterfhuus gegeven, meestal bestaande in paardenvleesch en rijst, welk eten als het uitgezochteste door de bevolking wordt gehouden.

De huizen der Soembanezen zijn zeer groot en hoog uit den grond gebouwd; het midden gedeelte van het dak is langwerpig verheven, en een rondgaand afdak bepaalt de grootte van de woning, die soms 12 vadem diep en 15 en meer vadem breed is. In het vierkante midden gedeelte, waarvan het dak hooger is dan het afdak, is de stookplaats. Om die stookplaats maakt zich ieder bewoner een kamertje, dat aan den buitenkant geheel dicht is en zijnen uitgang heeft binnenshuis. In twintig en meer zulke kamertjes is het huus soms verdeeld. Het inwendige dier vertrekken is vrij morsig en met veel buffelhoorns en varkenskinnebakken behangen. Het geheele huusraad bestaat in eenige potten en pannen, maten en manden van inlandsch maaksel, en eenige weefgetouwen en vischnetten die zij zeer veel vervaardigen.

De kleeding der Soembanezen is eenvoudig maar morsig. Een zwart kleedje, een soort van surband van zwart, wit of rood katoen, en eenige strengen touw, die zij als buikgordels dragen, maken hun gansche gewaad uit. Jaar in jaar uit wordt dit kostuum gedragen, zoo lang het duurt; nooit wordt het gewassen; men kan zich dus voorstellen, hoe het er moet uitzien.

De vrouwen dragen slechts ééne lange, zwarte, zeer naauwe sarong van inlandsch weefsel, die meestal aan den benedekant met kleine koralen of zeeschelpjes van verschillende kleuren bestikt is en op eenen afstand geene onaardige vertooning maakt. De mannen dragen ivoren armbanden, doch de vrouwen veelal koralen, die hoe grooter in soort ze zijn des te schooner zich in hunne oogen vertoonen. De gegoeden dragen veelal eene snoer gele koralen, die zij „salak” of „boeboe” of ook wel „kailolo” noemen en van de Endenezen inruilen. Dezen halen ze van de bevolking van de negeri Kotta-djogo, eene plaats in de binnenlanden van het eiland Floris, ten noorden van Noessa Ende en van de Panté Kongaroro, in de baai van Ende gelegen, waar men zegt, dat nog de bouwvallen van een oud Portugeesch fort aanwezig zijn.

Wij moeten omtrent deze plaats eene bijzonderheid uit de verhalen in die streken in omloop mededeelen. De bevolking van Kotta-djogo, zegt men, is veel blanker dan de overige bevolking dezer eilanden. Men wil, dat zij, hoezeer thans geheel verwilderd, echter de wezenlijke afstammelingen zijn der eerste Portugesche Europeanen, die aldaar hebben gewoond. Zij zouden zich, onvermengd met inlanders, hebben voortgeplant, gelijk zulks mede het geval moet zijn met de afstammelingen der Nederlanders op het eiland Kisser. Uit deze omstandigheid maakt men al verder op, dat de koralen, die thans uit den schoot der aarde worden opgedolven en zelfs, bij sterke regens, voor het oog zichtbaar worden, en die bij de inlanders van Timor, Savoe, Roti, Soemba en Floris boven goud en edelgesteenten worden geschat, door de eerste Europeanen zijn aangebragt. De kleur dezer koralen is hoog geel.

De mannen van Soemba baden zich zeer zelden, de vrouwen echter zeer dikwerf; zij dragen daarbij alle lang haar, dat dagelijks met de gekaauwde klappernoot wordt gesmeerd, om daaraan, even als aan de huid, een olieachtige tint te geven; het geheel ziet er, gelijk men denken kan, vrij morsig en smerig uit. De mannen zoowel als de vrouwen vijlen daarenboven hunne tanden af, en nuttigen onophoudelijk op eene zeer walgelijke wijze den betel.

De geaardheid der bevolking is zachtaardig, gastvrij, lijdelijk en onderworpen; doch zij zijn zeer lui, 't geen zij met de overige eilanders in dezen omtrek gemeen hebben. Zij zijn echter schrander van begrip en voor eene spoedige ontwikkeling vatbaar. Mogt het gebeuren, dat zij te veel onderdrukt worden, dan zullen zij eerder de handen aan zich zelf slaan, door zich aan een boom te verhangen, dan zich aan hunne meesters te vergrijpen.

Groote liefhebbers zijn zij van het geven van feesten en de nachten met dansen door te brengen, 't geen ons uit de ceremoniën bij geboorten, begravenissen enz. reeds gebleken is. Het geluid van een gong maakt hen zinneloos en zij bedenken zich geen oogenblik, om er dadelijk op af te snellen, en dagen en nachten onbezorgd in de feestvreugde door te brengen.

De schrijfkunst kennen zij niet; de overlevering van vorige tijden gaat, van mond tot mond, van den vader op den zoon over en is gevolgelijk zeer gebrekkig.

§ 4. De taal.

Hunne taal is zacht en welluidend, echter zeer arm en onbeschaafd. Zij is niet moeilijk aan te leeren. Wij zullen hier eene korte woordenlijst laten volgen van de taal, die door de oostelijke Soembanezen gesproken wordt. Daarbij voegen wij, tot vergelijking, de woorden in het Timoreesch en in de taal van Ende op het eiland Floris.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Ende.</i>	<i>Soemba.</i>
God.	Oessie Nino.	Allah.	Mara-apoe.
De zon.	Nèno.	Ròra.	Matta loedoe.
De maan.	Toena.	Boera.	Woela.
De sterren.	Fafie nomé.	Endara.	Kandoenoe.
De wolken.	Kimoe.		
De zee.	Tassi.	Aei missie.	Tassie.
De aarde.	Nai jana.	Doenia.	Tana.
Water.	Oe.	Aei.	Waai.
Steenen.	Fatloe.	Batloe.	Watoe.
Vuur.	Aai.	Apie.	Epie.
Rivier.	Nóó éé.	Rowo.	Nanga.
Berg.	Kanéte.	Kirie.	Tendoela.
Wosch.	Nassie.	Roenie benie.	Oemang.
Wit.	Moetic.	Barra.	Barra.
Zwart.	Mèta.	Mieting.	Mieting.
Rood.	Matassa.	Toro.	Rara.
Groen.	Mollo.	Mèta.	Moeroe.
Blaauw.	Kiena.	Oengoe.	Moeroe mieting.
Grijs.	Aboe aboe.	Aboe.	Aboe.
Bont.	Saloepe.	Kira.	Blang.
Dag.	Nèno.	Rapetoe.	Loedoe.
Nacht.	Faai.	Kombé.	Roedoe.
Licht.	Meoe siné.	Sika.	Serie.
Denker.	Misi oko.	Miera.	Kapetang.
Paard.	Bekassie.	Jara.	Jara.
Buffel.	Bedjail.	Kamba.	Karambouw.
Hertenbeest.	Loessa.	Roesa.	Roesa.
Varken.	Fafie.	Babie.	Wéé.
Hond.	Assoe.	Rakouw.	Assoe.
Rat.	Nafoe.	Tikoe.	Koelouw.
Vogel.	Kollo.	Naké.	Massa oeroe.
Bij.	Onie.		
Slang.	Kaena.	Oelar.	Oelar.
Spin.	Pané.	Gargia.	Garagia.
Vlieg.	Akwéo.	Arrée.	Walebouw.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Ende.</i>	<i>Soemba.</i>
Geit.	Bibie.	Rongo.	Kamambie.
Schaap.	Bibie-kassé.	Romboe.	
Een haan.	Manaik.	Manok raroe.	Manok menie.
" hen.	Mana-ina.	Manok-metoe.	Baai manok.
Hoenders.	Manok.	Manok-rewo.	
Kraaijen.	Kokkeleo.	Manok kako.	Sekoekoe.
Neen.	Kaha.	Iwa.	Daagingoe.
Ik.	Auw.	Iouw.	Laai njoeta.
Gij.	Ho.	Kouw.	Njoemoe.
Wij.	Hai nan fouw.	Kita.	Laai njoema.
Gillen.	Boei.	Kras.	Kandagnoe.
Slapen.	Toepaai.	Iroe.	Messoeroe.
Droomen.	Nanaai.	Miepie.	Maka dipa.
Woelen.	Isbaai.		Katoeda sada.
Springen.	Saai.	Moedie.	Kakadjak.
Kraipen.	Nanama.	Raga.	Beé.
Zuigen.	Iasp.	Moko.	Lamoedjie.
Afgaan.	Nakataai.		Lakoe petaii.
Wateren.	Nakamie.		Paliendjoe.
Een wind.	Naka soei.		Kapiesoe.
Een boer.	Loo-a.		Langoné.
Slaan.	Wieso.	Ponga.	Paloe.
Schoppen.	Natiek.	Kinda.	Tila.
Schelden.	Nakankouw.	Embatoe.	Mainitoe.
Krabben.	Aauw auw.	Nassé.	Kaauw.
Knijpen.	Itie.	Koebiet.	Poewietjil.
Wrijven.	Nossé.	Koesoe.	Padas.
Duwen.	Fonat.	Roeka.	Jokar.
Stooten.	Toefoe.		Patakil.
Ziek.	Namèna.	Ròo.	Sidoe.
Dood.	Matté.	Mattie.	Mattie.
Gewond.	Pappa.	Néka.	Manoea.
Blind.	Matta follo.	Matta giebie.	Kapoké matta.
Loopen.	Naauw.	Ràra.	Melakoe.
Vragen.	Matané.	Arè-è.	Keraai.
De koorts.	Manienie.	Petoe.	Embanas iesie.
Man.	Atoonie.	Atakie.	Minie.
Vrouw.	Buffé.	Atafaai.	Kawènie.
Jongen.	Atoonie moné.	Anak atakie.	Anak minie.
Meisje.	Lia buffé.	Anak atafaai.	Amak kawenie.
Oom.	Ama kaliko.	Baba soesoe.	
Tante.	Ina kaliko.	Ina soesoe.	
Broeder.	Olie.	Kaéé.	
Zuster.	Aufèto.	Kaéé atafaai.	
Het hoofd.	Nakka.	Oeroe.	Katikoe.
Neus.	Panna.	Iroe.	Oerong
Oog.	Matta.	Matta.	Matta.
Oor.	Loeké.	Ienga.	Kaseloa.
Kin.	Timie.	Waréé.	Ngora.
Wang.	Soei.	Pipie.	Pipie.
Haar.	Nafoe.	Foé.	Longie.
Knevels.	Koemies menano.	Koemie.	Woeloe ngora.
Mond.	Fèfa.	Biebie.	Ngaroe.
Tanden.	Niesie.	Ngi-ie.	Ngandoe.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Ende.</i>	<i>Soemb.</i>
Tong.	Mana.	Rema.	Lema.
Hals.	Tooa.	Tongoe.	Goeroe.
Schouders.	Léna.	Wara.	Koendoe.
Elleboog.	Sioe.	Fiekoc.	Kalèka.
Arm.	Manoekoe.	Liema.	Liema.
Hand.	Nima.	Rima.	Taba liema.
Vinger.	Kaloeloe.	Kanga.	Waliema.
Duim.	Kaloeloe naik.	Kanga mèrè.	Waliema baai.
Borst.	Antzouw.	Kassa.	Koeroe.
Rug.	Kotie.	Rombo.	Kedja.
Buik.	Taai.	Toeka.	Kamboe.
Navel.	Oesa.	Poesé.	Poesé.
Billen.	Boe-oe.	Rodé.	Kalielie..
Dijen.	Haai.	Angga.	Indjoe.
Knie.	Toek.	Omboekoe.	Kambakoe.
Beenen.	Fetie.	Omboekoe.	Konda-kalèra.
Voet.	Haibèns.	A-ie.	Wiesie.
Toonen.	Kaloeloe haik.	Kangnaie.	Wawiesie.
Voetsool.	Nainana.	Toeka a-ie.	Taba wiesie.
Hart.	Attee.	Attie.	Etie.
Darmen.	Taai kaliko.		Tenaai.
Bloed.	Na-a.	Ra.	Ra.
Aren.	Kéo.	Oera.	Kaloetoe.
Beenderen.	Nooi moctie.	Tòko.	Rie.
Lippen.	Féfa loeloe.	Bibie.	Ngaroo.
Borsten.	Soesoe.	Soesoe.	Soesoe.
Tepels.	Anak soesoe.		
Vader.	Ama.	Baba.	Ama.
Moeder.	Iaa.	Imie.	Ina.
Zwanger.	Na-apoc.	Toetoeka.	Pakamboe.
Kramen.	Nahómie.	Dadie anak.	Biedie sadie.
Ond.	Namenassie.	Atamboepoe.	Matoea.
Jong.	Makoeké.	Moera.	Magnooeroe.
Zitten.	Tòko.	Ngambé.	Mandapoe.
Staan.	Haké.	Daré.	Oediengier.
Liggen.	Toepa.	Iroe iroe.	Katoeda.
Opstaan.	Fina.	Too-óo.	Sada.
Kaauwen.	Mama naka looi.	Ngadjoo.	Menjama.
Slikken.	Olloh.	Weré.	
Spuwen.	Happé.	Aer roeda.	Pangadjie.
Weenen.	Nakaai.	Rita.	Sie.
Lagchen.	Manie.	Tetauwa.	Rieké.
Schreeuwen.	Ko-a.	Wou.	Kaijakka.
Een.	Messé.	Sambokko.	Diaa.
Twee.	Noea.	Seroea.	Doea.
Drie.	Tenoe.	Seteroe.	Teloe.
Vier.	Ha.	Sewoetoe.	Pat.
Vijf.	Nima.	Lima.	Lima.
Zes.	Néé.	Sademassa.	Nom.
Zeven.	Hiet.	Rima roea.	Pitoe.
Acht.	Fanoe.	Saroea samboetoe.	Waloe.
Negen.	Sicouw.	Terassa.	Siwa.
Tien.	Boea messé.	Samboeroe.	Sekam boeloe.
Eik.	Boea messé messé.	Samboeroe sasa.	Sekan boeloe souw.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Ende.</i>	<i>Soemba.</i>
Twaalf.	Boea messe noea.	Samboeroe seroea.	Sekanboeloes doea.
Twintig.	Boea noea.	Amboeroe roea.	Doea komboeloe.
Dertig.	Boea tenoe.	Amboeroe teroe.	Teloe komboeloe.
Veertig.	Boea ha.	Amboeroe woetoe.	Pat komboeloe.
Honderd.	Natoe messé.	Singassoe.	Sengassoe.
Twee honderd.	Natoe noea.		Doea ngassoe.
Duizend.	Nieffoe messe.	Sariboe.	Seratta.
Pisang.	Oekie.	Mockoe.	Keloerara.
Sirie-kaya.	Attah.	Ana nona.	
Sandelhout.	Houw minie.	Kajoe attah.	Jai nitoe.
Brandhout.	Houw notto.	Kajoe apie.	Jai patoenoe.
Bamboes.	Kaka.	Aouw.	Aouw.
Lontar-bladeren.	Noa toeak.	Woenoe koeri.	Roemangiat.
Gras.	Hoë.	Anbenie.	Roemba.
Visch.	Ikan.	Ikan.	I-ang.
Was.	Nieniet.	Rierie.	Ririe.
Vlag.	Pènè pènè.	Tatoengoc.	Papandjio
Radja.	Nai-joefa.	Atangai wanga.	Marambs.
Heer.	Oessie.	Amboc toea.	Oemboe.
Vreemdeling.	Keefie.		
Gisteren.	Mawé.	Nomaai.	Kenioe.
Morgen.	Affinèno.	Bosia.	Seroemoe.
Niet meer.	Okkéé.	Embeja.	Dangingoe.
Zoete appel.	Lèno.	Moendé.	Jerie langang.
Groenten.	Oeta.	Oeta.	Rie.
Rotting.	Osé.	Oewa.	Iwic.
Touw.	Tanie.	Tarie.	Lekoe.
Lemmetjes.	Moeké.	Engeroe tèró.	Jerikoe.
Huis.	Oemé.	Saóó.	Oema.
Brits.	Hala.	Pada.	Gala.
Mat.	Nahé.	Tè éé.	Tepoe.
Bord.	Pika.	Piring.	Kawigna.
Rijstblok.	Nessoe.	Ngessoe.	Ngossong.
Kom.	Manko.	Makò.	Kawie gnarie.
Sierie zak.	Aloe.	Oropoesé weté.	Kaloemboe.
Tabak.	Sawotto.	Bako.	Tabako.
Kalk.	Aauw.	Oeka.	Kappoe.
Gambier.	Kamé.	Gambier.	Moeroe mangissie.
Sirie.	Manoes.	Natta.	Koeta.
Pinang.	Poea.	Heoe foedja.	Winoe.
Klapper.	Noeah.	Nior.	Koekoer.
Olie.	Mina.	Ringnie.	Wai lonae.
Eijeren.	Tèno.	Teròò.	Tèloe.
Padie.	Anè.	Parieoi.	Parèe.
Rijst.	Mènè.	Parie iessie.	Karoesoe.
Djagong.	Pèna.	Ojawa.	Water.
Pompoen.	Woko.	Biesie.	Karoemboe.
Suiker.	Onie.	Goela.	Toea nassoe.
Koken.	Nahana.	Amboetoe.	Menassoe.
Slagten.	Helie sesie.	Ròòrè.	Roepoe.
Braaden.	Hèkè mina.	Rinda.	Rendang.
Poffen.	Naka sisie.	Toenoe.	Dara.
Tamarinde.	Kiouw.	Nangie.	Kamaroe.
Oebies.	Lakoe.	Oebie.	Ketabie.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Endd.</i>	<i>Soemva.</i>
Manga's.	Oepoe.	Pouw.	Pouw.
Komkommers.	Okka.	Dakandemoe.	Kadiengier.
Kist.	Pana boea.	Petie.	Petie.
Mand.	Kissa.	Watie.	Tangambola.
Doek.	Piloe.	Risoe.	Tera linsoe.
Slimoet.	Bètie.	Senaai.	Siengie.
Vrouwen sarong.	Tai féo.	Rawoo.	Laauw.
Roode doek.	Piloe méé.		
Geweer.	Kenat.	Bendé batoe apie.	Bandiel.
Kruid.	Opat.	Aroo.	Ombat.
Kruidhoorn.	Polblloe.	Saroepa.	
Parang.	Benas.	Topo.	Kadèla.
Mes.	Bissie.	Piso.	Kasiedie.
Zadel.	Pènie bekassie.		Selapa jara.
Toom.	Kala.	Koemie jara.	Rapa.
Bijl.	Fanè.	Taka.	Ketaka.
Kogel.	Foea.	Ana bendil.	Anak bendil.
Kuasen.	Aka noenoe.	Ranie.	Noela.
Lombong.	Lòpò.		
Spaansche peper.	Oenoe.	Kòrò.	Boekoe souw.
Een ring.	Kalenie.	Angeroe.	Ta oerong.
Oorbellen.	Falo.	Sobo.	Mamoelie.
Armbanden.	Boekoe lèo.	Gera.	Kara.
Halsketting.	Mitie.		Sada langoeroe.
Koralen.	Inoek.	Emboetoe.	Sada.
Koperdraad.	Nitie focna.	Gera.	Oera kawa.
IJzer.	Bissie.	Socá.	Bassie.
Veel.	Nangfouw.	Boesóó.	Dangoe.
Weinig.	Kalèo.	Sidikit.	Andapa dangoe.
Dnur.	Matanie lèo.	Werie.	Welie dangnierie.
Goedkoop.	Oepa maloelé.	Moera.	Andapa dangoe welie.
Dik.	Naik.	Rombo.	Kobombo.
Dun.	Mania.	Nokka.	Melakka.
Hard.	Matanie.	Negie.	Selatta.
Zacht.	Maloelé.	Oekoe.	Maliedja.
Mooi.	Nalèko.	Saré.	Menanda.
Leljik.	Melafoe.	Reé reé.	Dessamoe.
Rond.	Namnèo.	Embodé.	Kawoerie.
Vierkant.	Manoca.	Wara.	Wara.
Goed.	Nalèko.	Ria.	Gamoe.
Slecht.	Naleioe.	Reé reé.	Dassa moe.
Zout.	Massie.	Messie.	Ambaroe.
Zuur.	Manèno.	Ngieroe.	Majeloe.
Borgen.	Senoecko.	Sepoe.	Karaai.
Verkoopen.	Soasa.	Tika.	Danga.
Koopen.	Auw sossa.	Embetsa.	Keeka.
Nemen.	Naka mana.	Mara.	Teeké.
Steelen.	Nawakka.	Nakka.	Mengawa.
Vervoeren.	Metie kouw lala.	Mendèwèe.	
Dragen.	Naka looi.	Wanga.	Pededong.
Aanpakken.	Nakaai.	Tekée.	Appa.
Vastbinden.	Foetoe.	Reke.	Paai.
Geven.	Naka féé.	Pattie.	Oenda.
Lozmaken.	Sefie.	Toba.	Wakka.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Taal van Timor.</i>	<i>Ende.</i>	<i>Soemba.</i>
Schrappen.	Eeuw.	Seka seka.	Koré.
Gelukkig.	Auw nenosé.	Oetoe.	
Beschaamd.	Maai.	Méa.	Makéa.
Onbeschaamd.	Oka maai.	Iwa méa.	Damakéa.
Zoeken.	Mamé.	Engaai.	Siemboe.
Vinden.	Ami ita.	Ngara.	Ita.
Zoet.	Lamida.	Mie.	Langa.
Hoeveel.	Fouw.	Pira.	Pira.
Hoelang.	Nama fouw.	Seapa rewa kere.	Pira damita.
Lang.	Lalaloe.	Rewa.	Madita.
Breed.	Manoea.	Mèrè.	Ambelar.
Smal.	Malèna.	Dekie.	Dabelar.
Hoog.	Mananoe.	Janga.	Janga.
Laag.	Palla.	Bokko.	Pandak.
Groot.	Naik.	Mèrè.	Bokkol.
Klein.	Kaliko.	Dekie.	Maras.
Braaf.	Nèka leko.		Touw samoe.
Ondeugend.	Neka lieo.		Touw dasamoe.
Verschrikken.	Maskeke kouw.	Gedoe.	Kotatak.
Dapper.	Mataniko.	Banie.	Benie.
Laf.	Namtouw.	Takoet.	Magnadat.
Hongerig.	Nammenaha.	Ambapoe.	Mendjoe.
Dorstig.	Meno matté.	Moa.	Madoe.
Lui.	Mafena.	Ora bara.	Oera bara.
Vlijtig.	Makoeoe.	Pesa mewia.	Merana etie.
Sterk.	Matanie leo.	Negie.	Mime parie.
Zwak.	Maloelé.	Iwa negie.	Mime datel.
Warm.	Mapoetoe.	Petoe.	Banas.
Koud.	Maniekie.	Keté.	Maringoe.

Wij laten thans nog eenige volzinnen volgen in 't Nederduitsch en in de talen van Timor en Soemba. Men kan daaruit zien, hoe eenvoudig de samenstelling is, en hoe weinig meer dan eene zamenvoeging der woorden, zonder eenige flectie, de geheele konstruktie uitmaakt.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Timor.</i>	<i>Soemba.</i>
Hoe is uw naam.	Hokana sekouw.	Geratoe moe moe.
Van waar komt gij.	Ho wiko méé.	Ge wielie.
Kom hier.	Oema wihie.	Maaï laai issoe.
Blijf daar.	Hona maai winaai.	Dingir laai sens.
Gaat spoedig.	Naauw laba laba.	Lakoe ringang.
Gaat weg.	Hona loo.	Lakoe merouw.
Rijdt langzaam.	Naauw kaleo noka bikassie.	Ngirie kalikie jara.
Ik heb honger.	Aumèna.	Njoenga menjeou.
Ik wil drinken.	Auw mino oeu.	Koemboesa pa oenoe waai.
Ik wil eten.	Auw naha.	Njoenga kamboesa ngangoe.
Ik wil slapen.	Auw loemie toepe.	Njoenga kamboesa masoeroe.
Ik wil mij wasschen.	Auw safé fèfa.	Njoenga kamboesa nabassa matta.
Ik ga wandelen.	Auw fèna naauw.	Njoenga kamboesa melakoe.
Het is warm.	Manas mapoetoe.	Laloe banas.
Het is koud.	Maniekie matté.	Laloe maringoe.
Geeft mij pisang.	Téé auw oekie.	Oenda kaloerara.
Geeft mij uw hand.	Mena nima.	Oenda kaloe.
Gaat daar zitten.	Kies omtok in binanie.	Mendapoe sena.

<i>Nederduitsch.</i>	<i>Timor.</i>	<i>Soemba.</i>
Blijft wat praten.	Toko hita wa kalè.	Napa ta panie.
Haalt mij melk.	Naauw mana soesoe.	Tekiè soesoe.
Zijt niet boos.	Kaisa matoea.	Amboe kerouw.
Ik ben boos.	Auw matoea.	Njoenga kerouw etie.
Vreesst niet.	Naika namtouw.	Amboe mengadat.
Waarom niet?	Nasa kemooi.	Ingekie inda.
Vat mijn paard.	Hèkè auw bekassie.	Apa jara njoenga.
Steekt de kaars aan.	Tounou pakkoe ninie.	Toenoe ririe.
Droogt mijne kussens.	Hooi aka noenoe.	Pendingi noela.
Maakt warm water.	Malala oloe mapoetoe.	Woloe wai papana.
Raapt dat op.	Balek moffoe.	Sillie.
Hangt het op het touw.	Bonie bi tanie.	Teo lalikoë.

§ 5. *Takken van bedrijf en nijverheid.*

De luiheid van de mannen op Soemba gaat vrij wat verder dan die der vrouwen, ja 't zou eene groote onregtvaardigheid zijn, ook haar van luiheid te beschuldigen. Immers aan haar wordt al het werk overgelaten, terwijl de mannen onbezorgd hun vermaak najagen, te paard rondslechteren, dezen of genen handelaar trachten te bedriegen en zelfs op diefstal uitgaan. Hebben zij een hongerige maag, dan treden zij het eerste het beste huis, dat zij op hunnen weg ontmoeten, onbeschroomd binnen om er hunnen honger te stillen. 't Gebruik brengt mede, dat hij, die dit verlangt, ook ongenoodigd zijn intrek neemt, de guitar bespeelt en daarbij zoo lang blijft zingen, tot hem zijn maaltijd is voorgezet geworden.

De vrouwen doen bijna alles wat gedaan moet worden. Zij planten katoen, weven lijnwaden voor de kleeding van haar zelve en het huisgezin, verbouwen rijst, djagong, pompoenen, oebies enz., en zorgen dat de oogst ingezameld en huiswaarts wordt gebragt. Zij branden kalk voor 't gebruik bij den betel. Zij koken het eten en zorgen voor de voeding van het gezin, terwijl de man haar mishandelt en slaat, en desverkiezende aan den eerst aankomenden handelaar verkoopt.

De mannen breiden netten, maken touw, zoeken kamoeninghout, vogelnestjes en karet, en trachten deze produkten aan de handelaren te verkopen. 't Bijgeloof staat hun echter dikwerf in den weg, om hunne uiterste pogingen aan te wenden tot het verkrijgen van de meest gezochte handelsartikelen. Zoo mogen zij, hoezeer de vogelnestjes zoekende en plukkende, ze echter nimmer binnenshuis bewaren; zij moeten ze in het bosch verbergen tot zij eenen kooper er voor vinden. Maar vooral omtrent het sandelhout, hetgeen in menigte op dit eiland groeit, is het bijgeloof buitensporig. Immers zij mogen dien boom niet vellen en het hout zelfs niet aanraken. De oorzaak hiervan schrijven zij toe aan den goddelijken oorsprong van dien boom. Wij zullen dat sprookje korteljk mededeelen. Toen hunne godheid AMBOE WOLLOH MANDONKOE genaamd, die zijn verblijf houdt boven de wolken, het eiland van buffels wilde voorzien, werden twee Soembanezen, AMBOE FALLA en AMBOE LAPPOE genaamd, naar boven ontboden, en met een paar buffels terug gezonden. Daar deze dieren

onwillig waren, om de steile afdaling uit de wolken naar de aarde te beproeven, vereerde de godheid aan AMBOE PALLA een stok, om daarmee de buffels te slaan en tot loopen aan te zetten; met dit hulpmiddel leidden de dieren, zonder verdere tegensparteling, den weg benedenwaarts af. Zij landden te Palmedo, op de noordkust van het eiland, waar AMBOE PALLA kwam te overlijden, en om een teeken te hebben, waardoor men zijn graf kon herkennen en wedervinden, werd de stok, dien hij van de godheid had ontvangen, daarop geplant. Deze stok schoot wortels en groeide weelig op tot eenen sandelboom, en van dezen boom zijn de veelvuldige boomen voortgesproten, die thans op Soemba aanwezig zijn; maar dewijl zij zulk eenen verheven oorsprong hebben, is het niet geoorloofd, ze te kappen en gebruiken. Dat dit bijgeloovig volksprookje invloed heeft op den uitvoer van dat produkt, laat zich veronderstellen. Straks zullen wij zien in welke mate dit het geval is.

Soemba ligt in het gezigt van Ende op het eiland Floris ten noordoosten, en Sapie op Sumbawa ten noordwesten; beide deze plaatsen zijn zeer volkrijk en door Boeginezen en hunne afstammelingen bewoond, die zich, met uitzondering van het artikel paarden, uitsluitend van den handel hebben meester gemaakt. Geene middelen ontzien zij, om zich in 't bezit van dezen handel te handhaven; zelfs berooven zij alle andere kooplieden, die zich met hetzelfde doel derwaarts begeven, niet alleen van hun eigendom maar ook van het leven. Zij voeren dezen handel met ongeveer vijftig prauwen. Bevinden zij zich op kusten van Soemba, en worden zij door slecht weder overvallen, dan laten zij hunne vaartuigen, op de daartoe meest geschikte plaatsen van het strand, op 't drooge vallen, of gaan liggen achter klippen, hoeken of riviertjes, waar de kusten rijkelijk van voorzien zijn, en houden zich daar ook met de tripang-visscherij onledig.

De Boeginezen van Ende ruilen overigens van de inboorlingen van Soemba: karet, vogelnestjes, touw, vischnetten, djagong, padie, kamoe-ninhout en slaven. Tien of vijftien padoeakans van Lombok, Bali, de bogt van Boni, Makassar en Bima deelen in dezen handel, voornamelijk om zich slaven aan te schaffen, die naar Ende, Sapie, Soembawa, Lombok, Bali, de bogt van Boni en de Oostkust van Borneo worden vervoerd en aldaar gereede koopers vinden. Een dertigtal Badjoe-lant of tripangvisschers deelen mede in dien handel van slaven, en zeer weinigen verlaten de Soembasche kust zonder eenige slaven met zich te voeren.

Eindelijk doen de zeeroovers uit de straat Komodo van tijd tot tijd de kust van Soemba aan, en rooven zoo vele menschen als zij magtig kunnen worden, die zij als slaven met zich voeren. Alle deze vaartuigen werken krachtadig mede om de noordkust van het eiland te ontvolken, in stede van door hunnen handel bloei en welvaart onder de bewoners van Soemba aan te brengen.

Het getal der jaarlijks van Soemba uitgevoerde slaven te bepalen, is niet wel mogelijk, dewijl de handelaren aan geene restriktie hoegenaamd

onderworpen zijn en als zoo vele onafhankelijke vorstjes hun gezag op de domme en lijdelijke bevolking uitoefenen.

Zigtbaar is de schaarste van bevolking op Soemba aan het noorderstrand. Men mag vrijelijk aannemen, dat zij alleen veroorzaakt is door den veelvuldigen onophoudelijken slavenhandel, die jaren geduurd heeft en tot heden nog geen einde heeft genomen.

Immers nog slechts weinig jaren geleden, werden door den radja van Prai Kameron, in het bijzijn van wijlen kapitein DEUNE, op eenen morgen zeventig slaven aan drie Bimanesche vaartuigen verkocht, voor den nietigen prijs van een pikol gedroogde betelnoten voor elken slaaf, of 4 koperen bokkors, of 5 kapmessen, of 3 gebloemde tjindeés. Dit vond plaats bij het openstellen van den handel in paarden, en 't zal volstrekt niet overdreven zijn, als men veronderstelt, dat ter dier tijde en bevorens niet minder dan een duizend slaven van Soemba naar de verschillende opgenoemde plaatsen werden vervoerd, en gelijk op Bali en Lombok gretig werden verkocht voor veertig pikols rijst per hoofd.

Voorheen, en wel tot in 1830, werden de slaven van Ende door vaartuigen van Bourbon gekocht; het laatste schip is ter dier reede, met 170 slaven aan boord, door een der slaven in brand gestoken, waarbij de geheele lading is omgekomen.

Dat deze menschenhandel tot heden nog gedreven wordt, daarvan was de heer GRONOVIVS, gedurende zijn verblijf van zeven maanden op Soemba in 1846, meer dan eens oor- en ooggetuige. BABA LAJA, woonachtig op Nangamessi, verhaalde hem onder anderen, dat hij drie jaren geleden met eene padoeakan naar Samarang was geweest, en tijdens zijn verblijf aldaar een veertigtal slaven had verkocht aan een inlandschen kapitein. Dezelfde BABA LAJA verhaalde hem al verder, dat men op een vaartuig, waarmede hij, toen twee jaren geleden en dus in 1844, naar Lombok gestevend was, door eenen storm beloopt werd. Men was de straten Lombok en Bali voorbij gevaren, en had, bij het binnen komen van straat Soenda, zeventig slaven vermoord en over boord geworpen, uit vrees van door de kruisvaarders achterhaald en opgebracht te zullen worden.

De heer GRONOVIVS geeft de namen van nog vele andere personen op, die ongelukkige Soembanezen uit hun land als slaven vervoerd hebben. Zoo verhaalt hij, dat zekere BABA ROEPIA naar Ende vertrok met 5 slavinnen aan boord; zekere KODJAMA naar Pedjoe met eene lading slaven, die hij te Mombora had ingenomen; de zoon van INTJE LATOE van Pedjoe stevende van Ende naar Pedjoe met 80 slaven aan boord. Het is zeker, dat er geen vaartuig, aan inlanders behoorende, van Soemba vertrekt, of er worden eenige arme slaven mede vervoerd.

Desniettemin is deze uitvoer, in vergelijking met vorige tijden, betrekkelijk gering. Men bedriegt zich echter, indien men geloofst, dat deze verminderde uitvoer moet worden toegeschreven aan de vrees der handelaren, om dien onmenschenhandel voortzetten. Men vestige slechts het oog op Ende, eene plaats voor weinige jaren geheel door de onzen verwoest, en thans

vindt men daar geen man, die slechts een tamelijk, ja een gering vermoegen heeft, of hij is bezitter van een twintigtal slaven, die allen van Soemba afkomstig zijn.

En geloof niet, dat al die slaven, welke op Ende aanwezig, en van Soemba afkomstig zijn, door de Endenezen op Soemba zijn *ingekocht*. Daar deze Boeginezen van Ende zich als de regmatige bezitters van Soemba beschouwen, hebben zij, door gestadige oorlogen te voeren, de bevolking aan zich onderworpen. Die plaatsen, welke door hen beoorloofd zijn, worden door hen van bevolking beroofd; duizenden ongelukkigen hebben zij als slaven met zich gevoerd, en vele vogelnestklippen, zoo als die te Teraba en Kodie, hebben zij zich toegeeeigend.

In de maand Mei 1838 is Ende door Z. M. korvet *Boreas* zwaar getuchtigd. Die tuchtiging heeft de hoofden van Ende bewogen, om met het Nederlandsche Gouvernement een kontrakt aan te gaan. Zonder eene voortdurende kontrole was het echter te voorzien, dat zij zich daaraan niet zouden houden; en dit is ook werkelijk het geval geweest. Toen de heer GRONOVIVS zich in 1846 op Soemba bevond, zag hij niet veel verbetering in den toestand, gelijk die vóór de tuchtiging en het kontrakt van 1838 was. Door zijnen invloed, door geschenken en overredingen, heeft hij de Endenezen er evenwel toegebracht, om onze scheepvaart op Soemba ten handel toe te laten tot het inkoop van paarden. Voornamelijk werden zij hiertoe overgehaald, omdat zij zelf geen handel in paarden drijven. Dit heeft op den prijs der slaven grooten invloed gehad. Immers dewijl de inboorlingen van Soemba nu door dezen paardenhandel ruimschoots van al het benoodigde werden voorzien, tegen zeer verminderde prijzen, en zij voor een paard meer verkregen dan zij vroeger voor den verkoop van twee of drie slaven van de handelaren konden bedingen, steeg natuurlijk de prijs der slaven, die voorheen gelijk stond aan de waarde van tien paarden, daardoor zeer aanmerkelijk. Zij vroegen toen tien dukaten voor een slaaf, dien zij, drie of vier jaren vroeger, voor vijf kapmessen aan de handelaren afstonden. 't Is ons echter niet bekend of dit later zoo gebleven is, toen de Endenezen inzagen, welk eene uitkomst voor hen de vrijheid opleverde, die zij aan onze schepen hadden vergund. Zeker is het, dat deze geheele omkeering in den handel aan de mindere klasse van handelaren op Soemba in den beginne onbegrijpelijk voorkwam. Zij die van de Boeginesche handelaren van Ende goederen op krediet hadden gekocht, onder voorwaarde dat zij daarvoor slaven zouden leveren, vonden zich bitter te leur gesteld. En wij zouden niet durven beweren, dat zij in die teleurstelling geen toevlugt namen tot het rooven van menschen, op eene nog uitgebreider schaal; iets 't welk niet kan worden tegengegaan, zoolang op Soemba geene kontrôle door een Gouvernements-oorlogsvaartuig wordt uitgeoefend.

In het jaar 1845 zijn ook met eenige radjas, namens het Nederlandsche Gouvernement, overeenkomsten gesloten; maar deze maken eveneens geen den minsten indruk op de radjas, en zijn evenmin voldoende, om den slavenhandel tegen te gaan; immers in weerwil dier overeenkomsten blijven

zij de voornaamste handlangers der handelaren tot het verkrijgen van slaven. Onbewimpeld geven zij te kennen, dat hun, bij het sluiten van die kontrakten, volstrekt niet is voorgehouden, dat zij eenige beperkingen ondergaan moesten in de handelingen, die zij tot dat oogenblik hadden gepleegd; niets was hun te kennen gegeven, dan de begeerte van het Nederlandsche Gouvernement, om de oude vriendschap weder met hen aanteknopen. Toen, beweerden zij, werd hunne hand vastgehouden tot het stellen van een kruisje op een stuk geschreven papier. En nadat zij dit hadden verrigt, vielen er eenige kanonschoten en werden aan hen als belooning uitgereikt: een rotting met zilveren knop, een kleine olyphants-tant, twee koperen talams, twee koperen bokkors, een en een kwart vadem geele voering-zijde, een en een kwart vadem rood grein en een kleine Nederlandsche vlag. Te Momboro werden deze geschenken bij vergissing aan den broeder van den vorst gegeven, dewijl hij zelf woigerachtig was, om den kommissaris te ontmoeten, terwijl de broeder die geschenken thans niet wil afgeven, maar voor zich zelf behouden.

§ 6. Voortbrengselen.

Gewis vindt men geen eiland in den ganschen Indischen Archipel, waar *de vogelnestklippen* zoo algemeen zijn als op Soemba. Men weet dat onder den naam van „volgenesten” in den handel aangeduid worden de nestjes van eene zwaluwsoort (*Hirundo esculento*), op de Oost-Indische eilanden te huis behoorende, welke als voedsel bij de Chinezen in hooge achting staan, vooral wegens de daarin veronderstelde prikkelende en tonische eigenschappen. Bijna iedere negeri bezit een of meer holen diep landwaarts in 't bosch of 't gebergte, waar deze produkten voor de Chinesche markt gevonden worden. Zeer zelden vindt men deze aan het strand; ons zijn als zoodanig slechts de holen te Teraba, aan de zuidkust van het eiland bekend. Het getal holen te bepalen is niet doenlijk, daar men er nog dagelijks nieuwen ontdekt.

De opbrengst der gezamenlijke holen is onbeduidend in gewigt, daar er geen de minste toezigt op is en de nesten, als ze naauwelijks eenige dagen oud zijn, door dezen of genen worden geplukt. Dan zijn ze dikwijls niet meer dan $\frac{3}{4}$ duim breed, en wegen een honderd en meer stuks van deze ontijdig geplukte nesten ter naauwernood een kati. Zij zijn echter bijna zonder uitzondering buitengewoon wit, en zouden, indien zij ter gezette tijden geplukt werden, onder de eerste soort gesorteerd worden.

Daar de inboorlingen, ook al ten gevolge van het bijgeloof, deze nesten niet in hunne huizen mogen bewaren, verwaarloozen zij de klippen en holen, en veroorzaken zelfs dikwijls dat de vogels worden uitgeroeid en verjaagd.

De hoeveelheid, die jaarlijks naar Ende wordt overgebracht, is tusschen de zes en acht pikols, terwijl ongeveer twee pikols door andere vaartuigen worden gekocht en vervoerd.

Daar de nesten niet het vijfde gedeelte hunner natuurlijke grootte verkregen hebben als zij geplukt worden, zou de hoeveelheid natuurlijk merklijk vermeerderen en ongeveer veertig pikols bedragen, indien de ware

tijd van plukken werd in acht genomen. En die hoeveelheid zou jaarlijks nog weer aanmerkelijk toenemen onder een behoorlijk en regelmatig bestuur.

De voornaamste klippen en holen van het eiland zijn te Palmedo, Kodie en Teraba; beide eerstgenoemden leveren verschwater- en laatstgenoemde zoutwater-nesten, daar de laatstgenoemde klip aan het strand en de anderen binnenslands gelegen zijn.

Thans levert de klip te Teraba en die te Palmedo twee pikols bij ieder pluk, en die te Kodie ongeveer een pikol. De vadzigheid der eigenaren, veroorzaakt door het veelvuldig gebruik van opium, is echter oorzaak, dat er, behalve de reeds opgegeven belemmeringen tegen een overvloedigen oogst, bovendien nog veelvuldige rooverijen van nesten plaats hebben.

De overige veelvuldige klippen hebben geene bepaalde eigenaren. De opbrengst verschilt van 2, 3 tot 15 katis ieder pluk. Zij worden, als een algemeen eigendom van de bevolking, door de eerstkomenden van hare nesten geleidigd; daardoor wordt dikwijls geen tijd aan de vogels gegund, om te broeijen of hunne jongen groot te brengen.

De hoeveelheid *karet* (schildpad), door de handelaren van dit eiland getrokken, is zeer onregelmatig en, dus moeilijk op te geven. Dat gedeelte, 't welk naar Ende zijnen uitweg vindt, bedraagt ongeveer twee of twee en een halven pikol. Daar de veelvuldige tripang-visschers, die de kusten van het eiland gedurende vele maanden van het jaar aandoen, ook den schildpad trachten te vangen, en de op die wijze verkregen *karet* nimmer aan anderen afstaan maar met zich vervoeren, kan de juiste hoeveelheid die het eiland oplevert niet worden bepaald; doch vrijelijk mogen wij die stellen op vijf pikols 's jaars.

Over het geheele eiland wordt door de bevolking *padi* voor eigen gebruik geplant. De uitvoer, die er van plaats heeft, bepaalt zich slechts tot eene hoeveelheid, die noodig is om in de behoefte der bevolking van Ende te voorzien; en daar de bevolking van deze laatste plaats geschat kan worden uit 3000 zielen te bestaan, kan men stellen, dat er niet minder dan 300 *kojangs padi* naar Ende wordt uitgevoerd. Deze *padi* wordt veelal ingeruild tegen messen, doeken, sarong's en kokosnoten, welke drie laatste artikelen op Ende vervaardigd en gewonnen worden.

Ook een gedeelte van de *djagong* die Soemba voortbrengt vindt eenen uitweg naar Ende, en hoe weinig de uitvoer ook moge schijnen, kan hij echter gelijk gesteld worden aan die van de *padi*. De *djagong* wordt het geheele jaar door geplant en meestal nog jong zijnde geoogst.

De *ruwe katoen* wordt zeer veel aangeplant voor eigen gebruik, tot het weven van de weinige lijnwaden, die de inboorlingen gebruiken, bestaande in vrouwen-sarongs, kleedjes, buikgordels, omslag-mantels en hoofddoeken voor de mannen; alle deze lijnwaden zijn zeer zwaar en dikwerf gebloemd

geweven. De gebloemd geweven omslag-mantels worden door de handelaren ingeruild, en als een artikel van handel uitgevoerd, doch het getal bedraagt niet meer dan twee honderd stuks; de prijs daarvan is doorgaans twee guldens het stuk.

Vele soorten van *touwwerk* en *garens* worden op Soemba gemaakt van boombast. In hoedanigheid staat dit touwwerk gelijk aan de vlaggelijnen en 't zeilgaren. De uitvoer van dit zeer gezochte artikel is aanmerkelijk. Het garen is veel sterker dan het Europeesche zeilgaren, zoodat men er de voorkeur aan geeft voor het vervaardigen van vischnetten. De uitvoer van het geheele eiland kan gesteld worden op 50 pikols lijnen en 10 pikols zeilgaren jaarlijks.

Ook *vischnetten* worden in menigte door de inboorlingen van Soemba te koop aangeboden, en veel door de handelaren opgekocht. Zij bestaan in zeer regelmatig en net geknoopte werpnetten. De prijs is f 2,00 het stuk, en men kan stellen dat er ongeveer 300 stuks uitgevoerd worden.

Sandelhout is het voornaamste produkt, dat het eiland oplevert. Het hout, dat onder dezen naam in den handel bekend is, wordt genomen uit het hart van de Santalum Album, een boom, die op vele eilanden van den Indischen archipel en in het westelijk gedeelte van het vasteland van Indië in 't wild wordt aangetroffen. Als de boom oud wordt, verkrijgt het binnenste gedeelte eene groote vastheid van draad, eene schoone gele kleur en een zeer aangename reuk, terwijl de buitendeelen van den stam wit, grofdradig en reukeloos blijven. Men zegt, dat er drie verscheidenheden van den sandelboom zijn, namelijk de witte, de gele en de roode, waarvan slechts een, de gele, het bekende sandelhout zou opleveren. Hoe dit zij, zeker is het dat het sandelhout, 't welk in den handel gewild is, dikwijls te vergeefs in den sandelboom gezocht wordt. Volgens MILBURNE *Oriental commerce* wordt de boom, na gekapt te zijn, van den bast ontdaan, in stukken gekloofd en daarna, gedurende een paar maanden, onder den grond gelegd, in welken tijd de witte mieren het buitenste reukeloze hout verteeren, zonder het hart te beschadigen. Het wordt dan opgegraven en gesorteerd naar de grootte der stukken. Hoe donkerder de kleur is en hoe nader het stuk zich bij den wortel bevindt, des te sterker is de geur. Bleekkleurige stukken, of dezulken die klein of vergaan zijn, of die wit hout aan zich hebben, bezitten geene waarde, en men dient vooral te waken tegen de inmenging van hout, in kleur op sandelhout gelijkende, doch verstoken van de geur, die er de waarde aan geeft.

De Hindoe's gebruiken sandelhout als reukwerk bij hunne begrafenissen; maar de voornaamste verbruikers zijn de Chinezen, die er waaijers, doosjes en andere voorwerpen van die soort uit vervaardigen en het poeder bezigen bij de zamenstelling van kosmetiek. De invoer van dit hout in Canton, onder Engelsche vlag alleen, bedroeg van 1 Julij 1837 tot 30 Junij

1838, niet minder dan 6,166 pikols, voor eene waarde van 147,984 dollars, en de invoeren van sommige jaren bedroegen somtijds meer dan tweemaal dat bedrag.

Op Soemba heeft men geheele bosschen sandelboomen, zoodat het daaraan zijnen naam van „*Sandeleiland*” of „*Sandelbosch*” bij de zeevarenden te danken heeft. En toch zijn er die beweren, „dat deze naam er zeer oneigenaardig aan gegeven is, omdat het sandelhout er schaarsch is en van eene veel mindere hoedanigheid dan dat van Timor” *). Deze dwaling is toe te schrijven aan het feit, dat de uitvoer van sandelhout er zeer gering is als een gevolg van 't bijgeloof der bevolking. Zij zijn, gelijk wij reeds zeiden, in den waan, dat zij het niet mogen vellen of zelfs aanraken. Dat alleen is de oorzaak, dat dit rijke produkt voor als nog voor den handel verloren is. Toenadering dezer eilanders tot de Europeanen, door vermenigvuldigde gemeenschap, zou echter spoedig hierin verandering te weeg brengen en hen van hunne dwaze begrippen terug doen komen. Zulks is thans reeds zichtbaar, daar zij het kappen van sandelhout aan de Endenezen toestaan, te Maloeloe en Mandjelic zich laten vinden, en voor de vergunning tot het aankappen een schadeloosstelling vragen. Zoo verre men dit kan nagaan, heeft de uitvoer van sandelhout sedert 1838 tot en met 1848 dus in tien jaren bedragen: als

van Palmedo	ongeveer	900	pikols
„ Andatta	„	98	„
„ Mendjelic	„	150	„
„ Meloeloe	„	80	„
Totaal.		1228	pikols.

Mogt het aankappen eens geheel opengesteld worden, zou Soemba ongetwijfeld jaarlijks wel 6000 pikols voor den uitvoer aan den handel kunnen leveren.

De broeder van den heer HAZARD, resident van Timor, over wien wij vroeger reeds spraken, had een klein sandelhoutbosch op Soemba gekocht voor eenen prijs van 700 rijksdaalders. Daaruit kon hij 200 pikols hout verkrijgen. De dood heeft deze vooruitzichten echter vernietigd. Men zegt, dat als men den grond voor eenige jaren koopt, om dien te ontginnen, men meester van het daarop staande sandelhout kan worden; om de boomen te mogen vellen schijnen er echter altoos eerst eenige geweerschoten te moeten vallen. Dan eerst beschouwt zich de Soembanees als overwonnen, en meent hij genoeg voor de geesten zijner voorvaderen, die in de sandelbosschen wonen, gedaan te hebben.

Kamoeninghout wordt er zeer veel op dit eiland gevonden en voor den uitvoer door de bevolking aangekapt. Daar het gebruik van dit hout zich echter bepaalt tot het maken van gevesten en scheden van krissen, is de afzet daardoor binnen zeer enge palen besloten. Geen der inlandsche

*) Zoo spreekt onder anderen de heer C. J. TEMMINCK *Coup-d'oeil général sur les possessions Néerlandaises dans l'Inde Archipelagique* III, 199.

vaartuigen, die Soemba bezoeken, vertrekt immer, zonder zich zoo veel mogelijk van kamoeninghout te hebben voorzien, waarvoor zij eene goede markt vinden, door den geheelen Indischen archipel.

De stukken, die ter verkoop worden aangeboden, hebben de grootte van een en een half voet en minder, en de dikte en breedte van eenige duimen. Zij worden aan den wortel gekapt. De prijs van zulk een stuk hout op Soemba is van een tot twee guldens, en het wordt tegen *f* 4 tot *f* 12 verkocht, al naar mate de vlam is, die zich in het hout bevindt.

De geheele uitvoer kan gesteld worden, ten minsten drie of vier duizend stukken 's jaars te bedragen.

Hoezeer er op Soemba veel *ebbenhout* is, wordt het echter niet gekapt, doordien het geen aftrek in den handel heeft en moeilijk kan worden verkocht. Mogt het weder meer gezocht worden, dan kan men van dit eiland zeker 2000 pikols 's jaars trekken.

De *wilde kaneel* is mede een produkt van Soemba en er overvloedig voorhanden; de inlandsche praauwen drijven echter geen handel in dit voortbrengsel, zoodat men het voor als nog tot geen artikel van uitvoer heeft gemaakt.

Het groot aantal *lontarboomen*, dat op Soembawa gevonden wordt, maar waarvan de bevolking niet het geringste nut trekt, dient niet weinig om de emigratie van eenige naburige eilanden naar Soemba te bevorderen. Immers op Roti en Savoe dienen deze boomen als een voornaam levensonderhoud der bevolking. Daar wordt de palmwijn van dien boom onder anderen tot siroop of suiker verkookt, een artikel dat zeer gezocht is en door de inlandsche handelaren voor den uitvoer wordt opgekocht. Is het te Soemba te verkrijgen, dan zullen deze er de voorkeur aan geven, om zich daarvan aldaar te voorzien, in stede van op Roti of op Savoe, waar zij aan moeilijkheden zijn bloot gesteld, dewijl zij bevorens passen van Koepang moeten halen, en van hunne medegebragte goederen regten te betalen hebben, waarvan zij te Soemba zijn vrijgesteld. Dit gevoegd bij de veel gemakkelijker vaart en den minderen afstand, dien zij af te leggen hebben, moet krachtig werken, om den handel, die van Boeton en andere eilanden op Roti en Savoe wordt gedreven, naar Soemba te doen verlooopen. In 1848 zijn dan ook de eerste verhuizers van Savoe te Kadoemboe op Soemba geland; zij hebben hunne vrouwen en kinderen medegebragt. Van jaar tot jaar zullen deze verhuizingen vermeerderen, en er is geen twijfel of binnen zeer korten tijd zal door deze Savoenezen de lontarboom van Soemba een belangrijk uitvoer-artikel aan den handel leveren.

Eindelijk vermelden wij nog, dat het eiland zeer goede zwarte, gele en roode *verfstoffen* oplevert voor het verwen van lijnwaden, als: de kajoe kedereng, de bast van de kajoe loba, de bladeren van de *passa oera*, en

de bast van de tada pamosoe; allen Soembanesche namen der onderscheidene boomsoorten, waaruit die verfstoffen vervaardigd worden.

§ 7. *Vesteelt.*

Omtrent de veeteelt en den handel, die daarin gedreven wordt, zijn wij in de gelegenheid het volgende mede te deelen.

In de eerste plaats is er op Soemba een overvloed van paarden van een schoon ras, grooter en sterker dan die van Timor, Roti en Savoe. Het fokken van paarden, hozeer door niets aangemoedigd, is de eenige liefhebberij der bevolking, vooral thans, nu zij gereede koopers voor hare paarden vindt door de schepen, die van Java tot dat einde overkomen.

Sedert het jaar 1841 tot en met 1847 zijn, met de volgende schepen, van Soemba uitgevoerd:

in 1841.	met de	<i>Union</i>	98	paarden.
"	"	"	<i>Auguste</i>	14 "
"	"	"	<i>Cecile</i>	254 "
"	"	"	<i>Z. Ms. korvet Argo</i>	3 "
"	"	"	de <i>Diana</i>	100 "
1842.	"	"	<i>Diana</i>	62 "
"	"	"	<i>Hawalhair</i>	118 "
"	"	"	<i>Diana</i>	101 "
"	"	"	<i>Hawalhair</i>	120 "
"	"	"	<i>Ahat toerachman</i>	52 "
"	"	"	<i>Diana</i>	104 "
1843.	"	"	<i>Diana</i>	60 "
"	"	"	<i>Blora</i>	120 "
"	"	"	<i>Eleonora</i>	153 "
1844.	"	"	<i>Jenour</i>	200 "
"	"	"	<i>Blora</i>	120 "
"	"	"	<i>Abiel hassin</i>	235 "
"	"	"	<i>Blora</i>	120 "
"	"	"	<i>Wadis atoel rachman</i>	297 "
"	"	"	<i>Abiet hasin</i>	211 "
"	"	"	<i>Cecile</i>	64 "
1845.	"	"	<i>Alhamoedee</i>	175 "
"	"	"	<i>Idroes</i>	211 "
"	"	"	<i>Joesoor</i>	100 "
"	"	"	<i>Princes roijal</i>	112 "
"	"	"	<i>Almasoehoor</i>	136 "
"	"	"	<i>Molkokahar</i>	170 "
"	"	"	<i>Princes roijal</i>	114 "
1846.	"	"	<i>Blora</i>	120 "
"	"	"	<i>E. Mary</i>	30 "
			Transportere	3774 paarden.

	Per transport . . .	3714 paarden.
in 1846.	met de <i>Princes roÿal</i> . . .	98 „
„	„ „ <i>Zoutman</i> . . .	104 „
„	„ „ <i>Atal Rachman</i> . . .	103 „
1847.	„ „ <i>Dorothea Henriëtte</i> .	120 „
„	„ „ <i>Mary</i> . . .	88 „
„	„ „ <i>Kapitein Prins</i> . .	220 „
„	„ „ <i>Almoeklarie</i> . . .	170 „
„	„ „ <i>J. de Rooy</i> . . .	80 „
	Te zamen . .	<u>4757</u> paarden.

Deze opgave komt niet geheel overeen met die van den heer SLUIJTER *); immers deze zegt er van :

„Daar het hoofd-voortbrengsel des lands paarden zijn, zoo worden deze ook in eene tamelijke hoeveelheid uitgevoerd, hetwelk in de maan ten Maart en April 1841 met schepen van Java een aanvang heeft genomen en zich heeft bepaald tot:

in 1841 —	359 stuks.
in 1842 —	406 id.
in 1843 —	787 id.
in 1844 —	1043 id. en tot met
Mei 1845 —	379 id.

„Dus ruim in 4 jaren 2978 stuks paarden, en alzoo gemiddeld 743 per jaar; welke gemiddelde uitvoer voorzeker wel zal kunnen stand houden, wegens het groot aantal dier dieren, hetwelk zich op het eiland bevindt.”

Wij hebben echter geene reden om de cijfers van den heer GRONOVIVS in twijfel te trekken, te meer dewijl deze de verschillende schepen opgeeft, waarmede de paarden verzonden zijn, en dus in zijne opgave naauwkeuriger is.

Daar de handelaren den minsten prijs voor de paarden besteden, heeft de uitvoer van de beste en grootste soort nog weinig plaats. De inboorlingen trachten, zich onder verschillende voorwendsels, het eerst van die dieren te ontdoen, die voor hen de minste waarde hebben.

Onder de beste paarden worden door den Soembanees gerangschikt de-zulken, die hij aan den mara-apoe (godheid) heeft overgedragen, en die daarom nimmer door hem worden verkocht, maar waarvoor hij, omdat zij geheiligd zijn, de meeste zorg draagt. Zij verdienen met regt den naam van schoon en voortreffelijk, maar onbegrijpelijk is de eerbied, dien de Soembanees aan zulk een dier bewijst, en onbegrensd is het vertrouwen, dat hij in deze geheiligde paarden stelt. Wordt de ruiter op reis vermoord, en de tijding daarvan ten zijnen huize gebragt, zijne familie zal 't niet gelooven, en 't is onmogelijk het haar te doen gelooven. Het paard zou den ruiter beveiligd hebben, tegen elken aanval op zijn leven; die overtuiging is niet weg te nemen; het ros zou door zijne snelheid den ruiter gered

*) Zie *Bijdrage tot de kennis van het eiland Soemba of Sandelhout*, in dit Tijdschrift. 15de Jaargang I, 60.

hebben, voor geen afgrond zou het hebben blijven staan, moedig en fier zou het zelfs de gevaarlijkste sprongen met behendigheid volbragt hebben, daardoor ook de meest deigende aanvallen met zekerheid ontweken zijn, en aan de vervolgers zou 't niet mogelijk zijn geweest het dier te achterhalen. Men is er zeker van, de ruiter kan niet vermoord wezen!

Dat een paard, waar zoo veel vertrouwen op gesteld wordt, van den eigenaar voor geen geld te bekomen is, laat zich begrijpen. De Soemba-nees leeft en sterft te paard; het te voet gaan is bij hem eene zeldzaamheid.

De voortteling der paarden gaat in het wild voort, zonder dat de eigenaars zich omtrent de vermenging bekommeren, of de gezochtste dieren afzonderen, om eene veredeling van ras te bevorderen. Daar bijna geheel Soemba een weiland is, en de paarden meestal los in het wild grazen, vermeerderen zij zeer spoedig; niets is daarin hinderlijk, want verscheurende dieren of vergiftigde slangen vindt men op Soemba bijna niet.

De prijs, waarvoor de paarden door de handelaren in de eerste jaren sedert 1841 zijn ingekocht geworden, kan men stellen op *f* 10; doch die is langzamerhand vermeerderd tot op *f* 20 en *f* 25. Die prijs wordt niet betaald in specie, maar in goederen, als koperen gong's, koperen bikkors, rood katoen, wit en blaauw linnen, olyphants-tanden, en soms enkele guldens zilvergeld tot het verevenen van den kooprijs.

Daar er geene merries van Soemba worden uitgevoerd, kan de uitvoer van paarden jaren lang voortduren, al legt de bevolking zich ook niet op het fokken toe. Zonder bezwaar kan het eiland jaarlijks twee duizend paarden voor den uitvoer leveren, indien de handelaren eenen redelijken prijs willen besteden. Daar de Arabieren te zuinig zijn, om eenen billijken prijs te betalen, moeten hunne schepen dikwijls langen tijd wachten, alvorens de lading bijeen verzameld is.

De handel in paarden op Soemba heeft ook nog deze gezegende uitkomst opgeleverd, dat hij den handel in slaven heeft verminderd, dewijl de inboorlingen nu rijkelijk voorzien worden van hetgeen vroeger voor hen niet te verkrijgen was, ten ware daarvoor slaven werden geleverd. Om deze redenen verdient deze handel, van Gouvernementswege, de meeste aanmoediging.

Buffels zijn er in groot aantal en van eene zeer groote soort. Maar zij zijn van weinig nut voor de inboorlingen, dewijl de ploeg op Soemba onbekend is, en de buffels slechts gebruikt worden, om den grond, voor het beplanten van rijst bestemd, fijn te trappen.

Uitvoer vindt geen plaats, en de Soembanezen slagten geen buffels dan in den uitersten nood, bij het geven van maaltijden, waaraan zij zich niet kunnen onttrekken.

In September 1846 zijn van Savoe en Lombok eenige *koetjen* en *stieren* ingevoerd; zij zijn te Kudoemboe en Kambera aangebragt. Oorspronkelijk is er geen rundvee. Daarentegen vindt men bij ieder Soembaneesch huisgezin vele *varkens*; bij de meeste feesten worden er geslagt en gegeten

Uitgevoerd worden er geen, doch zij zijn tegen zeer billijke prijzen te bekomen. *Schape*n zijn onlangs op Soemba van Savoe ingevoerd; *geiten* vindt men doch in gering aantal. *Honden* zijn er in menigte. De Soembanees is een groot liefhebber van deze dieren en geeft volgaarne voor een grooten hond een paard in ruiling. De Soembasche hond gelijkt volkomen op het gemeene Javasche ras.

§ 8. *Ontginning en ontwikkeling van Soemba.*

Indien onze lezers, bij de beschouwing van Soemba, denzelfden indruk ontvingen als wij, dan betreuren zij het, dat een land, zoo rijk door de natuur gezegend, sedert eeuwen nutteloos is voor de menschelijke maatschappij. Immers de weinige vruchten, die de bevolking van den weelderigen bodem trekt, komen niet in aanmerking bij den overvloed van produkten van allerlei aard, tot wier voortbrenging het eiland vatbaar is.

Zoo dacht er ook de heer GRONOVIVS over, en hij werd in die meening versterkt, nadat hij er eenige maanden had doorgebracht. Reeds in 1838 maakte hij het Gouvernement met een plan bekend, om Soemba door de partikuliere industrie te ontwikkelen. Hij werd toen tot dit denkbeeld voornamelijk geleid door het besef der noodzakelijkheid, om een krachtig Nederlandsch element in dit gedeelte van den Indischen Archipel te stellen tegenover den meer en meer zich uitbreidenden Engelschen invloed in Australië. 't Was geene eigenlijke Europesche kolonisatie, die hij voorstelde, maar eene ontwikkeling van het eiland door Nederlanders, als hoofden der onderneming, en door inboorlingen van den Indischen Archipel en Chinezen, als werklieden en arbeiders.

Zijn plan was, om aan Nederlandsche planters gronden in eigendommen uit te geven tegen f 5.00 de bouw, op een krediet van een bepaald getal jaren, ten einde daar zich bezig te houden:

1°. Met het aanleggen van koffij-, suiker-, katoen-, kakao-, peper-, tabak-, kaneel- en kokos-plantagiën.

2°. Met het fokken van paarden voor den uitvoer naar Java en omliggende plaatsen.

3°. Met het aankappen van sandelhout, het verzamelen van vogelnestjes, karet en tripang, voor den handel met China.

4°. Met den handel met de omliggende eilanden, het opkopen van de wilde kaneel, het sapanhout, ebbenhout, kamoseninghout enz. voor den handel met Java.

Ook later, toen hij niet meer in 's Gouvernements dienst was, kwam hij bij de regering menigmaal op dit voorstel terug, en verzocht zelfs vergunning, om zelf eene dergelijke onderneming te mogen beproeven. Al deze pogingen zijn echter vruchteloos geweest; de heer GRONOVIVS is ten grave gedaald, zonder dat men eenig gevolg aan zijne mededeelingen en plannen heeft gegeven, en tot op dit oogenblik is Soemba nog altoos het door de natuur rijk gezegende, maar door het Nederlandsche Gouvernement, tot welks bezittingen het behoort, gering geachte en verwaarloosde eiland.

Wij gelooven gaarne, dat er op de voorstellen van den heer GRONOVIVS, in hunne bijzonderheden, gegronde aanmerkingen waren te maken; maar waarom dan geen onderzoek ingesteld, om aan te vullen en te verbeteren, waar zijne kennis en doorzicht te kort schoten? Immers het hoofddenkbeeld, waar het op aankwam, het ontginnen van Soemba door partikuliere industrie, was voortreffelijk. Het Gouvernement is niet bij magte zelf al de eilanden te exploiteren, die het in den archipel bezit; als Soemba dus moet wachten tot de regering die taak op zich neemt, dan zal het nog jaren lang blijven wat het nu is. Alléén door, gelijk de heer GRONOVIVS wilde, de partikuliere industrie daarvoor in te roepen, zal Nederland aan zijne roeping kunnen beantwoorden.

De heer GRONOVIVS schreef ons nog weinige maanden voor zijnen dood: „Het denkbeeld, om Sandelhout-eiland te koloniseren, blijf ik nog geheel toegedaan. Mijn verblijf aldaar en mijne reizen, over het eiland gemaakt, geven mij de overtuiging, dat zulk eene onderneming met eenen gelukkigen uitslag zou worden bekroond. Groot zouden de zegeningen daarvan zijn voor de ontwikkeling, beschaving en bescherming der domme maar goedaardige bevolking, die thans een prooi is van woekerende handelaren, zeeroovers en niets beduidende maar kwelzuchtige radja's. Wenschelijk zou 't mij voorkomen, dat, indien het Gouvernement tot zulk eene onderneming mogt besluiten, eene kolonie van Rottinezen en Savoenezen op Soemba werd overgeplaatst.”

Maar waarom besluit het Gouvernement dan niet tot zulk eene onderneming? Waarom wil het Soemba, en zoo vele andere eilanden der bezittingen van Nederland in den Indischen Archipel, liever in den tegenwoordigen toestand, zonder eenig voordeel voor den staat, behouden, dan aan de ontginning en ontwikkeling door bijzondere krachten overgeven? Bij de behandeling van het wets-ontwerp tot vaststelling van een *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië*, hebben discussiën plaats gehad, die zeer opmerkenwaardige bouwstoffen tot beantwoording dezer vragen opleveren.

„In het stelsel, dat ik voorsta,” zoo sprak ik bij die gelegenheid *) „zijn Nederlandsche industrielen, kooplieden, onderwijzers, godsdienstleeraren, zendelingen geene hinderlijke elementen, maar onmisbaar. Volgens mijne meening is het onmogelijk, dat een Gouvernement *alles* doet en heeft het de medewerking van bijzondere krachtig noodig; volgens mijne meening moet het die krachten inroepen, ten einde in Indië de zending te *kunnen* vervullen, die door de Voorzienigheid aan Nederland is opgedragen. Partikulieren kunnen daar doen hetgeen het Gouvernement bij geene mogelijkheid vermag. Ik zal u op drie bijzonderheden opmerkzaam maken.

„In het belang van de industrie, tot ontginning der rijkdommen, die in Indië aanwezig zijn en daar ongebruikt liggen, heeft het Gouvernement de hulp van partikulieren noodig. Men wijst altoos op Java; ik wijs op

*) Zie *Bijblad tot de Nederlandsche Staats-Courant* 1853—1854, blz. 1226.
17de JAARG.

de buitenbezittingen, op zoo vele eilanden waar de schatten, in den grond bedolven of die de natuur in eene weelderige en prachtige vegetatie aanbiedt, sedert eeuwen door ons onaangeroerd worden gelaten.

„Ik verlang, in de tweede plaats, dergelijke stelling aan de Nederlanders in Indië te geven, *in het belang van onze nijverheid hier te lande*. Ik geloof dat, voor ons opkomend fabriekwezen, in Indië nog een onafzienbaar veld ter bearbeiding ligt. Maar ik geloof, dat juist *partikulieren* alleen in staat zijn, om de kanalen op te sporen, waar langs het débouché kan plaats hebben, dat hier nog millioenen weefgetouwen in beweging kan houden. Maar roept men daartoe niet de krachten van partikulieren in, dan zullen nog langen tijd die débouchés gesloten blijven.

„Eindelijk meen ik, dat het vermeerderen en versterken van partikuliere krachten in Indië noodig is, met het oog op de gebeurtenissen, die zich thans in de nabijheid onzer bezittingen voorbereiden. Om die bezittingen beginnen meer en meer de Europesche natiën zich te vestigen en uit te breiden. Australië is een land, dat, naar mijn inzien, voor ons gevaarlijk kan worden in den archipel. En wat zal nu voor die toekomst onze sterkste kracht zijn? Het zal zijn dat wij in Indië hebben Nederlandsche elementen, Nederlanders, gehecht aan den grond waar zij wonen, maar ook gehecht aan *ons* land en aan *ons* bestuur. Met het oog op die gebeurtenissen is het te meer wenschelijk, om niet te doen hetgeen onze tegenstanders verlangen, om niet zoo veel mogelijk Nederlandsche elementen uit Indië te weren, maar ze aan te moedigen en te lokken.”

Wanneer men tot het stelsel, dat in zijne weldadige strekking hier met korte woorden is ontwikkeld, toepast op den tegenwoordigen toestand van Soemba, dan valt het in 't oog, dat vooral ook daar de uitkomst niet twijfelachtig kan zijn. Maar evenwel wil men noch daar noch elders, hoe schoon ook de vooruitzigten mogen zijn, de vestiging van partikulieren mogelijk maken en bevorderen. Men geeft allerlei gezochte redenen voor, maar de eigenlijke drijfveeren zijn, in diezelfde discussie, door den heer J. C. BAUD uiteengezet. Immers hij antwoordde mij onder anderen het volgende:

„De spreker heeft gewezen op de merkwaardige hervorming, die thans in Australië plaats heeft, waar de ontdekking van rijke goudlagen eene kolonisatie, die vroeger niets te beduiden had, op eenmaal op groote schaal heeft doen toenemen. Hij meent, dat deze gebeurtenis ons moest nopen, om een soortgelijk stelsel aan te moedigen in onze eigen bezittingen, als een tegenwigt der mogelijke gevaren, die ons uit Australië zouden kunnen bedreigen. In de eerste plaats moet ik aanmerken, dat ik niet kan toegeven, dat in Nederlandsch Indië gelegenheid voor kolonisatie bestaat, en dat al wilde de regering die antidotale maatregelen nemen, zij toch niets zouden uitwerken. Maar wanneer ik ook aanneem, dat zij een goed gevolg hadden, en dat zich daar die Nederlandsche elementen vestigden, waarin de spreker een zoo groot heil ziet, wat zou dan daarvan, wanneer wij de geschiedenis raadpleegen, het gevolg zijn. Ik geloof, dat de toe-

komst van Australië dezelfde zal zijn als van alle Britsche koloniën. Ik maak onderscheid tusschen *bezittingen* en *koloniën*. Engeland voedt al die koloniën voor de onafhankelijkheid op. Zoodra een zeker getal kolonisten zich gevestigd heeft, schenkt het moederland hun het regt van zelfbestuur, en krijgen zij die politieke opvoeding, waarvan wij de vruchten zien in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, namelijk, dat die koloniën, na zich van het moederland te hebben losgescheurd, bewezen hebben volkomen in staat te zijn om zich zelf te regeren, in tegenoverstelling van de voormalige Spaansche koloniën, die niet dezelfde opvoeding hebbende ontvangen, gebleken zijn nog kinderen te wezen in de kunst van zelfbestuur."

Uit deze woorden blijkt, dat men geenen werkkring aan partikulieren in Indië wil geven. In Nederlandsch Indië is geene gelegenheid voor kolonisatie! meent de heer BAUD. Wij verstaan nu onder kolonisatie het vestigen van Nederlanders als hoofden van ondernemingen met arbeiders uit de inboorlingen en Chinezen. Maar denkt hij dan, dat men met zulk eene magtspraak kan uit den weg ruimen 't geen voor elken onpartijdige duidelijk is. Op de talloze eilanden van den Archipel is zoo veel gelegenheid voor kolonisatie, dat men verlegen is wat het eerst te kiezen. Meent de heer BAUD, dat men zijne verklaring, zonder enig bewijs, liever zal aannemen, dan bij voorbeeld het betoog van den heer GRONOVIVS, die de uitstekende geschiktheid van Soemba voor eene exploitatie door Nederlandsche ondernemers heeft aangetoond?

Maar de eigenlijke reden, waarom men geene partikuliere krachten inroept tot ontwikkeling van Indië, blijkt duidelijk uit deze redevoering van den heer BAUD. Men vreest, dat Indië zich van het moederland zal losscheuren! Wij noemen dat eene kortzigtige vrees. Indien wij Indië regeren, volgens de voorschriften van eerlijkheid en regtvaardigheid, waarom zou het zich dan losscheuren van het moederland? En al deed het dat eindelijk, nadat Nederland zijne zonen op die eilanden heeft overgeplant, nadat de banden van wederzijdsch belang, van handel en onderling verkeer, die sterker zijn dan de staatkunde, zich hoe langer zoo hechter hebben bevestigd; dan nog zal Nederland groote voordeelen van die koloniën blijven trekken, grooter dan thans de direkte baten zijn, die zij afwerpen. Nooit heeft Engeland meer voordeel gehad van Noord-Amerika, dan na de afscheiding.

Maar bestaat die vrees voor afscheuring, die den heer BAUD door ons stelsel wordt ingeboezemd, onder het tegenwoordig koloniaal beheer dan in 't geheel niet? Meent men, dat, als men maar daaraan getrouw blijft, de eilanden van den Indischen archipel altoos in denzelfden toestand van onderhoorigheid en onderworpenheid zullen blijven? Meent men, dat de Voorzienigheid die volkeren geschapen heeft, om altoos voor ons te arbeiden, om ons de vruchten van dien arbeid te schonken? Zal die afscheuring van Engeland, welke hij in het naburige Australië voorziet, zonder eenigen invloed blijven op onze bezittingen in den archipel? Daaromtrent schijnt de heer BAUD althans niet zeer gerust te zijn. „Wat leert ons verder de ge-

schiedenis?" vraagt hij in dezelfde redevoering. „Dat wanneer in eene kolonie de geest om zich los te scheuren van het moederland zegeviert, hij zich dan ook mededeelt aan nabijzijnde koloniën, al behooren ze aan eene andere mogendheid.”

En als dan nu die tijd eens komt, en in onze Indische bezittingen plaats grijpt wat de heer BAUD zoo zeer vreest, nadat tot dat oogenblik het tegenwoordige stelsel heeft geheerscht; verwacht men, dat die banden van wederzijdsch belang en genegenheid, welke dan het voordeel voor het moederland waarborgen, in dat geval zullen blijven? Dan zal het ons niet baten, dat wij, uit vrees voor afscheuring, voorbedachtelijk den grond van talloze eilanden onbenut en de bevolkingen in eenen staat van halve barbaarschheid hebben gelaten. Integendeel, dan zullen wij boeten voor het kwaad dat wij hebben bedreven, verblind door eene kortzigtige politick?

